

תנובות שדה

גיליון מס' 81
כסלו – טבת תשס"ט

מחיר מנוי שנתי – 54 ₪

בהוצאת
המכון למצוות התלויות בארץ
בנשיאות מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א
בית עוזיאל

כתובת:

מערכת תנובות שדה
המכון למצוות התלויות בארץ
מושב בית עוזיאל
ד.נ. שמשון מיקוד 99794

טלפון: 08-9214829 08-9216829 פקס: 08-9207911

דוא"ל:

macon1@bezeqint.net

המערכת:

הרב שניאור ז. רווח, הרב אליהו ראש, הרב יוסף מאיר שטורץ

עורך:

הרב יוסף מאיר שטורץ - Imeir2@neto.bezeqint.net

המעוניינים להכניס מאמרים או תשובות לחוברת, מעבר לשני עמודים,
מתבקשים לשלוח ע"ג תקליטור

החוברת יו"ל בסיוע:

משרד המדע – מינהל התרבות
המועצה האיזורית גזר

© כל הזכויות שמורות

תוכן העניינים

5	מאמר מערכת
6	מידע הלכתי: הרה"ג רבי שניאור ז. רווח רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
9	הדלקת נרות חנוכה בבסיס הצבאי מו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א הרב הראשי לישראל
11	המשך הגדון לגבי שמיטת כספים על זיכוי מחנות, משכורת שהתעכבה ו הקפה במכולת מו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א הרב הראשי לישראל
15	בעניין תערובת שמן הקדוש בקדושת שביעית בבית הבר הרה"ג רבי שניאור ז. רווח רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
24	מכתב בעניין תולעים בדגים הרה"ג רבי משה אליעזר בלום אבדק"ק בית אליעזר סיקסא מונסי
36	ביאור שיטת הרמב"ם בסוגיה דמחליף שמן הרה"ג רבי אליהו ראש חבר המערכת וראש כולל 'זרעים' שע"י המכון למצוות התלויות בארץ
39	מכתב בעניין כתיבת שמות הדיינים בפרוזבול הרה"ג רבי שמואל דוד רב העיר עפולה

בסייעתא דשמיא

- מאמר מערכת -

בימים ההם ובזמן הזה

בחדש זה חלים ימי ה"חנוכה", בהם אנו מזכירים ומפרסמים את הניסים והנפלאות שעשה הקב"ה לאבותנו, "בימים ההם בזמן הזה". ברור אפוא, שהמסר של "הימים ההם", תקפו קיים גם בימינו אנו, "בזמן הזה".

אם נתבונן, המסר שעולה מ"נס פח השמן", הינו, שאם יהודי רוצה באמת לעבוד את הקב"ה ולקיים מצוותיו, אלא שבדרך הטבע, נראה הדבר בלתי אפשרי, אל יתיימש וירם ידים, אלא יעשה מצידו מה שיכול, ומכח המעשה הקטן שלו, הקב"ה יסייע בעדו בדרך לא טבעית, להגיע אל מבוקשו בעבודת ה'. ולכן, מאחר שעם ישראל רצו בכל מאודם לקיים את מצות הדלקת המנורה, אלא שלא היה להם די שמן, מכל מקום, הם מצידם עשו את המעשה שהיה בידם, והדליקו את הנרות באמצעות מעט השמן שהיה להם, והקב"ה היה בעזרם וסייע להם שהשמן דלק בדרך נס למשך שמונה ימים, כדי שיקיימו מצוותם כראוי.

לפעמים, חושב אדם לעצמו, שעבודת ה' גדולה על מידותיו. קשה לו ללמוד תורה, קשה לו לקיים מצוות מסוימות. אבל כדאי לאדם לדעת, שאם אתה תעשה מצידך את מה שאתה יכול, הקב"ה יעזור לך בדרך על טבעית להגיע בסופו של דבר אל המטרה. וכמו שנאמר, "הבא לטהר מסייעים בידו" וכו'.

עוד מסר מ"הימים ההם" השייך במיוחד ל"זמן הזה" המטרה של מלכות יוון היתה להפוך את עם ישראל להיות כמו כל הגויים. לשמוע מוזיקה של גויים, לצפות בסרטים של גויים, להלך בלבוש של גויים וכו'. הסוד של הצלחת החשמונאים, היה, בכך שהם השכילו להילחם כנגד מגמה זו של היוונים, ובזכות זה הקב"ה עזר להם באופן על טבעי להילחם ביוונים ובתופעות השליליות שניסו להנחיל בתוך עם ישראל.

לצערנו, מלחמה זו לא תמה. כיום מצויים בתוך עם ישראל הרבה מאד דברים המיובאים מהגויים, שמטשטשים את זהותנו היהודית.

מאידך, לא אלמן ישראל, ודוקא בדור הזה "איכשר דרא" ובתי המדרש צפופים מרבבות אלפי ישראל שיושבים והוגים בתורה, אם זה בישיבות וב"כוללים", ואם זה בעלי בתים שקובעים לעצמם שיעור ללמוד את הדף היומי.

יעזור הקב"ה לנו ולכל עמו ישראל, לשמור על פח השמן הטהור הפרטי של כל אחד ואחד, זכות התורה בעם ישראל תעמוד לנו לראות גם בימנו אנו ניסים ונפלאות, ישועות ונחמות, אמן.

ביקרא דאורייתא

יוסף מאיר שטורך – העורך

מידע הלכתי

תמצית דיני ביעור פירות שביעית

- א. **פירות שביעית**, אין אוכלים מהם אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר: "ולבהמתך ולחיה אשר באצרך תהיה כל תבואתה לאכול" - כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה, אתה אוכל ממה שבבית. כלה לחיה מן השדה, חייב לבער אותו המין מן הבית. וזה הוא ביעור של פירות שביעית. וחובת ביעור פירות שביעית נוהג מן תורה, ויש אומרים שאין דין זה אלא מדרבנן.
- ב. **במהות** אופן הביעור נחלקו הראשונים, ולהלכה, המנהג בארץ ישראל מזה דורות כדעת הרמב"ן וסייעתו, שהביעור הוא הפקר, כלומר, מוציא את הפירות מרשותו ומפקירם לכל, ואף המפקיר יכול לחזור ולזכות בהם.
- ג. **בהגיע** זמן הביעור, מוציא את הפירות ומניחם על פתח ביתו, ואומר: "אחינו בית ישראל, כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול". ואחר שהפקיר לכל, יכול לחזור ולזכות בפירות ולהכניסם לתוך ביתו, ואוכל והולך עד שיכלו. ואם מוציא את הפירות לרשות הרבים, יש אומרים שאינו צריך להפקיר בפני שלשה אנשים, ורק כשמפקירם בתוך ביתו צריך להפקיר בפני שלשה. וי"א שאף המפקיר ברשות הרבים יפקירם בפני שלשה אנשים. ולכתחילה ראוי להוציא הפירות לרשות הרבים ולהפקיר בפני שלשה, ובשעת הצורך כגון שאין באפשרותו להוציא לרשות הרבים, יכול אף לכתחילה להפקיר בתוך ביתו בפני שלשה. ובשעת הדחק יכול לסמוך על הדעות שמותר להפקיר ברשות הרבים, אף שלא בפני שלשה אנשים.
- ד. **שלשת** האנשים שהוא מפקיר בפניהם, יכולים להיות אף אוהביו שידוע שהם לא יזכו ההפקר. והטעם שהצריכו להפקיר בפני שלשה כדי שיהיה אחד זוכה ושנים מעידים. ולכן, השנים שמעידים צריכים להיות גדולים ואינם קרובי משפחה הפסולים לעדות. והאחד שזוכה, יכול להיות קרוב משפחה.
- ה. **אם** בעל הפירות אינו נמצא בקרבת הפירות בזמן הביעור, יבקש מבני ביתו שיוציאו הפירות לרשות הרבים, ויפקיר הפירות במקום שהוא נמצא, ויחזרו בני ביתו ויזכו בהם ויכניסום לבית.
- ו. **לאחר** שהוציא והפקיר כדין בזמן הביעור, יכול לזכות בחזרה בכל הכמות אף יותר מג' סעודות, ואוכלם בקדושת שביעית, ללא הגבלת זמן.
- ז. **עבר** זמן הביעור ולא ביער, נאסרו הפירות באכילה, ויש אומרים שנאסרו גם בהנאה. ונאסרים הפירות לכל אדם, ויש אומרים שלא נאסרו אלא לבעלים. ומכל מקום כל זה אם לא ביערם במזיד, אך אם שגג ולא ידע שכבר הגיע זמן הביעור וק"ו אם נאנס, העיקר להלכה שלא נאסרו הפירות, ומיד כשנזכר יפקירם, ויכול לחזור ולזכות בהם ולאוכלם עד שיכלו.

- ח. **אם** היו הפירות ברשות אוצר ביה"ד בזמן הביעור, אין בית הדין צריך לבערם, וכמו"כ הלוקח מהם לאחר הביעור אינו צריך לבער, אולם אם לקח מהאוצר לפני זמן הביעור והגיע זמן הביעור, העיקר להלכה שחייב לבער את הפירות בהגיע זמן הביעור.
- ט. **הכובש** או המבשל פירות שביעית, עם פירות או שאר מוצרים שאינם קדושים בקדושת שביעית, ונתנו פירות שביעית טעם בשאר המוצרים, - בהגיע זמן הביעור של אותם פירות שביעית, חייב לבער את כל התערובת, גם מה שאינו קדוש בקדושת שביעית. ואף אם הוציא את מה שקדוש בקדושת שביעית קודם זמן הביעור, חייב לבער את שאר התערובת. מאידך טעם הבלוע שאין בו ממש וכגון הבלוע בכלים, אין עליו חובת ביעור. ולכן אין צריך להגעיל כלים שקיבלו טעם מפירות שביעית.
- י. **אוכלים** על המופקר ולא על השמור, כלומר אם כלו הפירות משדות ההפקר, ונותרו בגינות ובחצרות, כיון שאינו מצוי לחיה [שאינה אוכלת מן הגינות], - הגיע זמן הביעור וחייבים לבער [ואם הגדל בחממות מציל מן הביעור נתבאר בספרי שביתת השדה פי"ד הערה 35].
- יא. **יבולים** שאינם כלים מן השדה כגון עלי הזיתים, עלי הקנים ועלי החרובין, אין להם ביעור לפי שאינם כלים.
- יב. **פירות** שביעית שיצאו לחו"ל באיסור, אין צריך להחזירם לארץ כדי לבערם, אלא מבערם במקומם. וזמן ביעורם הוא לפי הזמן בארץ ישראל.
- יג. **בקביעת** זמן הביעור חילקו חז"ל את ארץ ישראל לשלש ארצות, יהודה, עבר הירדן וארץ הגליל. ואמנם בזמן הזה כל ארץ ישראל נחשבת לאחת, ובפרט שכיום התוצרת מועברת ממקום למקום.
- יד. **כאמור**, חובת הביעור היא כאשר כלה מאותו מין [מהזן המאוחר של אותו מין], לחיה בשדה, ואזי חייב לבער מן הבית. ומצוי בשדה הוא, בין אם הפירות עדיין מחוברים או תלושים, כל עוד ומצויים לחיה מצילים מן הביעור. והכילוי מן השדה, הוא בכל אופן שכלה ואינו מצוי לחיה, חייב לבער מן הבית.
- טו. **אתרוג**, יש אומרים שאינו חייב בביעור, מפני שאינו כלה אלא הוא דר באילנו כמה שנים. ויש אומרים שזמן ביעורו הוא בחודש שבט.
- טז. **פירות** שספק אם הגיע זמן ביעורם, יש לבערם בתחילת זמן הספק, ולא יזכה בהם, עד אחר שיתברר לו שודאי הגיע זמן הביעור. ואמנם לאחר שהפקיר כדין בתחילת הזמן, יכול להכניס את הפירות בחזרה לביתו בתורת הפקר ומתוך כוונה ברורה שלא לזכות בהם, עד שיסתיימו ימי הספק.
- יז. **במינים** מסוימים כתבו לנו חז"ל את זמן ביעורם, והם: תאנים בחנוכה. תמרים בפורים. ענבים ויין בפסח. זיתים ושמן בשבועות. וכן המנהג למעשה גם בזמנינו, לקיים דין ביעור בערב החגים והמועדים הנזכרים, ולשוב ולזכות בזה בו

ביום. ובשאר המינים שלא ביארו לנו חז"ל זמן ביעורם, אם יודע בבירור הזמן שהם כלים יבערם בו ביום, ואם לא ידוע הזמן, יבערם בתחילת ימי הספק, ולא יזכה בהם עד שיתברר שהגיע ודאי זמן הביעור וכמבואר לעיל.

להלן טבלת זמני הביעור כפי שפורסמו בלוח הזמנים שהופק ע"י המכון, לשמיטה תשס"ח:

אבוקדו	תמוז/ס"ט	זית מאכל	שבועות/ס"ט	פיטאיה [אדומה]	חשון/ס"ט
אגוז אילסר	אין ביעור	זית שמן [שמן]	שבועות/ס"ט	צבר	חשון/ס"ט
אגוז לוז	אין ביעור	חבוש	טבת/ס"ט	קובו	חשון/ס"ט
אגוז מלך	אין ביעור	חרוב	טבת/ס"ט	קומקוואט	אדר/ס"ט
אגוז מקדמיה	אדר/ס"ט	לונגן	אב/ס"ח	קיוי	טבת/ס"ט
אגוז פיסטוק	אין ביעור	ליטשי	אב/ס"ח	קלמנטינה/קליפי ם	אייר/ס"ט
אגוז פקאן	אדר/ תש"ע	לימה	חשון/ס"ט	קרמבולה	שבט/ס"ט
אגוז קשיו	אין ביעור	לימון	תמוז/ס"ט	רימון	אדר/ס"ט
אגס	חשון/ס"ט	לימקוואט	חשון/ס"ט	שזיף אירופי	חשון/ס"ט
אוכמניות	ניסן/ס"ט	מנגו	טבת/ס"ט	שזיף יפני	כסלו/ס"ט
אנונה	שבט/ס"ט	משמש	אב/ס"ח	שסק	סיון/ס"ח
אפרסמון	שבט/ס"ט	נקטרינה	כסלו/ס"ט	שקד ירוק	טבת/ס"ט
אפרסק	כסלו/ס"ט	ענבי יין [יין]	פסח/ס"ט	שקד יבש	טבת/ס"ט
אשכוליות	סיון/ס"ט	ענבי מאכל	פסח/ס"ט	תאנה טרייה	חנוכה/ס"ט
אתרוג	שבט/ס"ט	ערמונים	אין ביעור	תות עץ	תשרי/ס"ט
גודגדן	אב/ס"ח	פומלה	סיון/ס"ט	תמר	פורים/ס"ט
גויאבה	טבת/ס"ט	פומלית	סיון/ס"ט	תפוז	תמוז/ס"ט
גויאבה תאילנדית	שבט/ס"ט	פיג'ויה	שבט/ס"ט	תפוח מבכיר	שבט/ס"ט
דובדבן	אב/ס"ח	פיטאיה [צהובה]	ניסן/ס"ח	תפוח	שבט/ס"ט

בברכת התורה

שניאור ז. רווח

מ"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

האם הדלקת נרות חנוכה בחדר האוכל המרכזי בבסיס, מועילה לחיילים לצאת ידי חובתם

בס"ד, י"ב חשון תשס"ט

לכבוד

הרב טוביה שטראוס הי"ו
בית המדרש להלכה של הרבנות הצבאית

שלום רב

בדבר שאלותיו אודות השאלות ההלכתיות בנוגע למצות הדלקת נרות חנוכה, לחיילי צה"ל ספרדים בבסיסהם, במצבים שונים שיתכנו במסגרת הצבאית, הנני להשיב בס"ד.

א. **מאחר** והצבא אחראי על כלכלת החיילים במלואה, הריהם נחשבים סמוכים על שלחן הצבא. וההדלקה המרכזית שנעשית בחדר האוכל על חשבון הצבא מועילה עבור כל החיילים. וכדין בן הסמוך על שלחן אביו לדעת מרן השלחן ערוך (סי' תרעא ס"ב). וכמבואר גם במשנה ברורה שם (סק"ח) לדעת השו"ע. וכן פסק מרן הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א, שדין החיילים כדין בן הסמוך על שלחן אביו.

ב. **ההדלקה** המרכזית, מועילה גם לחיילים שלא היו נוכחים במקום בעת ההדלקה, וכמו בבני הבית שלא היו נוכחים בעת שהדליקו שיצאו ידי חובתם. אלא שלכתחילה ראוי להיות נוכח בשעת ההדלקה, ולשמוע הברכות. ולכן המקום הנכון להדלקת נרות חנוכה בבסיסי צה"ל, הוא בחדר האוכל, אשר רוב ככל החיילים מגיעים לשם לארוחת ערב, ורואים ההדלקה או את הנרות הדולקים, ויש פרסומי ניסא.

ג. **הנרות** הללו שמדליקים עבור כלל חיילי הבסיס, צריכים להיות מכספי הצבא. ולא מכספם הפרטי של החיילים, או של חייל מסוים. שאם ידליקו משל החיילים, יש בזה ספיקות גדולים אם שאר החיילים יוצאים ידי חובה בהדלקה זו, או בהדלקה שבבית הוריהם, וע"כ הטוב והנכון שידליקו בשמן או בנרות של הצבא, וידליקו בחדר האוכל, עבור כל חיילי הבסיס כולם.

ד. **בהדלקה** מרכזית בבסיס, אין לחייל בודד להתכוין שלא לצאת ידי חובה, ולהדליק לעצמו, שמאחר והוא סמוך על שלחן הצבא, הריהו יוצא ידי חובה בהדלקה המרכזית, כשם שבן יוצא ידי חובה בהדלקת אביו ואינו יכול להתכוין שלא לצאת יד"ח. שכן הספרדים לא נהגו שכל אחד מדליק לעצמו, אלא אחד מדליק בשביל כולם, ורוב עם הדרת מלך.

ה. **אודות** השאלה האם מועילה הדלקה שנעשתה על ידי חיילי יחידה אחת, גם עבור יחידות אחרות שבבסיס?

התשובה לזה היא, שזה תלוי במבנה הארגוני של היחידות שבתוך הבסיס, אם אחזקת כל היחידות באה מקופה אחת, והכל מנוהל ביחד, מועילה הדלקה אחת לכולם. ואם לכל יחידה יש מנהל נפרד וחשבון נפרד, כל יחידה ויחידה תדליק בפני עצמה, בחדר האוכל שבו אוכלים חיילי אותה יחידה, ואחד ידליק ויברך בשביל כולם.

ו. **אודות** השאלה על חייל בודד שהדליק נרות חנוכה בחדר האוכל לעצמו, אם מועילה הדלקתו לכל החיילים?

הנה דבר זה תלוי באיזה שמן, או באיזה נרות הדליק, אם השמן או הנרות הם מכספו הפרטי, וגם התכוין להדליק רק בשביל עצמו, הוא יצא ידי חובתו לבדו, ולאחרים אין חלק בזה. אבל אם הדליק בשמן או בנרות של הצבא, אפילו הדליק בסתם במעמד כולם בחדר האוכל, הרי סתמו כפירוש, וכמו שפירש להוציא את כולם ידי חובתם ויצאו בזה ידי חובתם, אבל אם התכוין בפירוש רק בשביל עצמו לבדו, אע"פ שהדליק בשמן או בנרות של הצבא, אין שאר החיילים יוצאים בזה ידי חובתם, שהרי הצבא נותן שמן ונרות גם לכלל, וגם ליחידים גם כן, שהרי החיילים האשכנזים נוהגים גם בבית הוריהם, שכל אחד מדליק לעצמו, ובודאי שכן הם עושים גם במחנות הצבאיים, והצבא מספק לכל אחד כפי צרכו. וא"כ שמן או נרות שחייל מקבל בשביל הדלקתו הפרטית, הרי הם שלו בלבד, וכיון שהדליק בשלו והתכוין רק לעצמו, הוא יצא ידי חובתו, ולא האחרים.

בברכת התורה וחנוכה טהור ושמח

אוהבכם ומברככם המעטיר בעדכם תמיד

ע"ה שלמה משה עמאר

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

מ"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

דין 'הקפה' במכולת ודין משכורת שהתעכבה לעניין שמיטת כספים

המשך המאמר בעניין 'זיכוי' שיש לאדם מחנות, האם שביעית משמטתו...

[בגיליון הקודם, הובא חלק העיקרי של המאמר שדן האם שביעית משמטת 'זיכוי' שיש לאדם בחנות. וכעת ממשיך ודן גם בדין 'הקפה' במכולת ובמשכורת שהתעכבה, האם שביעית משמטתם]

ח. **ומ"ש** מרן נר"ו (בחזון עובדיה עמוד ל"ו, סוף טור א'): "ונ"מ לפקיד שעובד אצל בעה"ב, ומקבל משכורת מדי חדש בחדשו, ויקר מקרהו שלא שילם לו משכורתו שהגיע זמנה, ימים מספר קודם סיום השנה השביעית, שאעפ"י שאין שייך כאן הטעם, שהוא מפני שאין שכרו משתלם אלא לאחר שנה או יותר, שהרי משתלם מדי חדש בחדשו, אעפ"כ אין שביעית משמטתו, מפני שאינו מלוה".

ולענ"ד נראה לפרש בדברי מרן שליט"א, דמדבר באופן שאין קפידא ביניהם על יום מדויק, וכשאינו לו זמן לערוך חשבונותיו, הוא מתעכב איזה ימים, דבזה דומה להקפת חנות ולשכר שכיר דמתניתין, אבל אם הזמן קבוע, וכמו בימינו, שהדברים מסודרים מראש, ובכל חדש ביום הקבוע, מזכים אותו בסכום הראוי ישירות בחשבוננו בבנק, אין פרץ ואין יוצאת מכללא, אם יתעכב התשלום ותעבור השביעית נראה דמשמט, דדמי למחלק פרתו הנ"ל, שהיה צריך לשלם לו דמי הבשר, ולא יכל מפני קדושת יו"ט, ופסקו דמשמט, ואפילו שהיו"ט הוא שגרם, וק"ו בזה שמפני דוחקו וכיוצ"ב עיכב ולא שילם בזמן, דהואיל והיה חייב לשלם בזמן, א"כ הוי מלוה מאז ומשמט.

ועוד יש להוסיף דאפילו לפי הירושלמי הנז', דס"ל שגם במחלק פרתו אין השביעית משמטתו, ומשנתנו כר' יהודה אזלא, עכ"פ גם הירושלמי יודה שאם זקפן במלוה שמשמט, כמפורש במתניתין, בין לענין הקפת החנות ובין לשכר שכיר. אלא שמוכרחים לומר בעל כרחינו, שהירושלמי מפרש בההיא דפרה שלא נחשב לזקפן במלוה, ואפשר שטעמם הוא, משום דלא היתה המתנת מעות מחושבת ומכוונת אלא שקדושת יו"ט מנעה ממנו מלשלם לו, והוכרח להמתין עד למחרת. ואין בזה זקיפת מלוה. דגם בעל הפרה לא יכול לקבל מעותיו מפני קדושת יו"ט, ובכה"ג סובר בירושלמי דלא חשיב מלוה כלל, ולא משמט.

ועוד י"ל, דגם למה שכתוב בספרי (דברים פרשת ראה סימן קכ"ח) שמוט (כל בעל משה ידו), יכול אף בגזלה ופקדון ת"ל אשר ישה ברעהו, אם סופנו לרבות את

כולם מה ת"ל משה ידו, מה משה ידו בזקיפה אף כולם בזקיפה, עכ"ל. ולפי גירסא זאת בספרי, עולה דהכי קאמר, מנין לרבות שכר שכיר כהקפת חננות שכן משמט, ת"ל אשר ישה ברעהו, אולם אין זה משמט אא"כ זקפן בחוב, שלמדו את זה מדכתיב משה ידו.

וכן פי' המלבי"ם ע"ה בהתורה והמצוה שם, וז"ל, "והוסיף אשר ישה לבאר גם דבר שלא היה בדרך הלוואה, כמו שכר שכיר והקפת חנות אם זקפן עליו אח"כ במלוה, שעל זה אמר, אשר יעשה בעתיד, ג"כ שביעית משמטתו, כמ"ש במשנה שביעית ובח"מ (סימן ס"ז סי"ד) וכו'".

ומראשית דבריו נראה דבגזל ופקדון לא משמט כלל. ומיהו קשה לומר דאם זקפן במלוה שלא ישמטו. וכמו שמבואר במשנה (פ"י מ"ב) גבי אונס ומוציא שם רע, וכל מעשה ב"ד, דלא משמטין, וכתב הרמב"ם ז"ל (פ"ט הלכה י"ב) דאם זקפן במלוה נשמטים. ע"ש. ואפ"ל דיש דין מיוחד לגזל ופקדון, דלא שייך בזה מלוה שאינם חוב כלל, שהם של בעליהם עדיין והחובה המוטלת על הגזלן היא להשיב את הגזלה אשר גזל. וכן גם בפקדון. ואם כבר וחייבוהו ב"ד להשיב והוא אבד אותו החפץ, וחייבוהו לשלם תמורתו במושלם, זה חוב חדש לגמרי ולא דמי לקנס וכי"ב, שמעיקרו חוב הוא, רק לא נעשה החוב בדרך של הלוואה, אלא התורה קנסה אותו בגלל מעשיו, אבל סו"ס הוי חוב, ומשזקפוהו במלוה חל עליו דין השמטה. אבל זה מחזיק בחפצי חברו ואין כאן חוב רגיל, ואם תהיה העמדה בדין וכו"ל, הרי זה נעשה חוב חדש, כי עד עתה לא היה חוב כלל. וע"כ אפשר דלא שייך לומר בו, אם זקפן במלוה, שזה קאי על חוב שהיה, וזקפוהו במלוה, ודוק' ועוד אשוב לזה בעה"ו.

ועכ"פ לא קשה מהספרי על מה שכתבתי, דגם הספרי לא דרש אלא להוציא דברים שלא ע"ד חוב, כהקפת חנות ושכר שכיר, וכמו שפירשתי לעיל, ומאותו פסוק למדו, שאם זקפן במלוה משמט וזה ממש כמשנתנו, בלא שינוי.

ט. **וחתני** הנ"ל הי"ו, העיר ממחלוקת רש"י ותוספות, בכתובות (נ"ד ע"ב) ששם איתא, "דאמר ר' איבו א"ר ינאי תנאי כתובה ככתובה דמי, למאי נ"מ למוכרת ולמוחלת וכו', ולשביעית". ופירש"י (שם נ"ה ע"א), "ולשביעית, שאין שביעית משמטת כתובה כשאר שטרות, אא"כ פגמה וזקפה, כדאמר במסכת גיטין (י"ח ע"א), ותוספת נמי לא משמט". עכ"ל. והתוס' שם הקשו לרבנן דהקפת חנות לא משמטת, דאין משמט אלא מלוה, א"כ אפילו אין תוספת כתובה ככתובה, לא משמט, דלאו הלוואה היא. ומכוח קושיא זו פירש ר"י דבתוספת ככתובה, דאם פגמה הכתובה הוי כפגמה התוספת וע"ש. ולמד מזה שהתוס' סוברים שלפי חכמים אין משמט אלא הלוואה בלבד ואולם רש"י ז"ל חולק בזה וס"ל דלאו דוקא הלוואה ושאינה הקפת חנות שיש טעם אחר שלא נשמט. ולפ"ז גם תוספת כתובה היה נשמט אי לאו דתוספת ככתובה.

ולענ"ד גם לדעת התוס' א"א לפרש דרך הלוואה היא שמשמטת, דא"כ למה בשוחט הפרה תנן דמשמט, והרי אין זו הלוואה. ומה שהקשו, דתוספת לא משמט גם אם לא היה הדין דתוספת ככתובה, אפ"ל דס"ל לתוס' דדין כתובה ותוספתה כדין הקפת חנות, דלפי מ"ש לעיל, עפ"י פירוש הרמב"ם ז"ל, דהטעם שאין הקפת החנות נשמטת, משום שההמתנה שממתין החנוני על התשלום, לא נעשתה בשביל הרווחת זמן לקונה עד שירחיב וכדומה, אלא זו דרך למסחר קימעונאי שהסכימו עליו, כדי להקל על עצמם גם על הקונים, וגם על החנוני המוכר, שלא יצטרכו בכל קניה קטנה לחשב ולהביא מעות ולהחזיר עודף וכו', וכל זה על איזה פרוטות קטנות. ובכה"ג אין לו דין של הלוואה כלל, ולא משמט. וה"נ בכתובה, לא רק שאין כאן הלוואה, אלא גם מה שממתינים על תשלום הכתובה, אינו משום הרווחת זמן, אלא הדרך היא ששני הצדדים מיחלים ומתפללים שלא תבא לידי גיבוי לעולם, ויחיו כל ימים באהבה ובשלום, והיה אם תקראנה מלחמה חלילה וחס, ויגיע מצב שיצטרכו לגבות, אז מתדיינים ע"כ ביניהם וגם ע"י ב"ד, אם מגיע לה כתובה, וכמה צריך לשלם וכו'. וע"כ סוברים התוספות שזה דומה להקפת החנות, וגם בלא הדין דהתוספת ככתובה, לא משמט, אא"כ זקפיה בחוב, וע"כ פירש ר"י ז"ל, באופן אחר וכו"ל.

ורש"י ז"ל פי' דהטעם שלא משמטת, כי זה מעשה ב"ד שאינה כשאר שטרות. אלא הוא מעשה ב"ד ואינו משמט עד שתפגום או תזקוף אותה בחוב, וה"ה נמי לתוספת הכתובה. ובשיטה מקובצת לכתובות (נ"ה ע"א) ד"ה וזה כתבתי תחלה, הביאו להתוס' דגיטין שפירשו, דכתובה ותוספת אין משמטין מן הדין, בלא תנאי ב"ד, לפי ששנינו שהקפת החנות לא משמטת וכו', וקתני נמי שכר שכיר לא משמט, דאלמא לא משמט אלא מלוה, וקתני סיפא האונס והמפתה וכל מעשה ב"ד אין משמטין, ומפרש עלה בירושלמי דר"מ היא דאמר במלוה הדבר תלוי, וההיא דקתני התם השוחט את הפרה וחילקה בר"ה, אם היה החדש מעובר משמט. מוקי לה בירושלמי כרבי יהודה. אלמא לת"ק דהוא סתם דמתניתין, לא משמט אלא מלוה ממש. הא כתובה ותוספת לכ"ע לא משמט, אלא כדפירש ר"ח ורבינו עיקר. הרמב"ן ז"ל.

והנה לפי זה עולה דאזיל כהירושלמי לגמרי, דגם בשוחט הפרה לא משמט משום דהוי דרך מקח וממכר, ולא מלוה ממש. וצע"ג בהבנת הדברים. אך אין ספק שהרמב"ם ז"ל וכל הפוסקים וכן הש"ע, פוסקים דבשוחט פרה משמט, ש"מ דאפילו שאינו מלוה ממש, ואפשר שהטעם דזה עצמו שהיה צריך לשלם לו מיד, ורק מפני קדושת יו"ט, דוחים התשלום לאחר החג הו"ל זקפן במלוה ומשמט.

והנה בדין זקפן בודאי דלא פליגי דמשמט, אע"פ שמלכתחילה לא היה מלוה ממש, וכמפורש במשנה א' בהקפת החנות ובשכר שכיר, וע"כ צ"ל דברי הרמב"ן ז"ל שכתב דסוברים כהירושלמי דגם בשוחט הפרה לא משמט, ואמאי, והרי זה כזקפן במלוה ולעיל כתבתי דאפשר שהירושלמי ס"ל, דשאני השוחט ביו"ט, דרך היו"ט הוא

הגורם שלא יוכלו לבצע התשלום, וגם המוכר לא יכול לקבל הכסף ולא חשיב כחוב ולא כזקפו במלוה, אלא דמי להקפת חנות, שלא מחמת הרווחת זמן ממתין לו למעות, אלא אריא דיו"ט רביע עליה. וכאמור אפשר לפרש גם בדברי התוס', דשאני כתובה דלא דמיא למלוה כלל וכנ"ל.

עו"כ בשיטה מקובצת שם בשם הר"י הלוי נ' מיגאש ז"ל, שכתב וז"ל, והיינו טעמא דלא משמט אלא עד דפגמה וזקפה, משום דכתובה מעשה ב"ד, כלומר אינה חוב שעשאה על עצמו, אלא הדין הוא שעשאה עליו. והלכך כי לא פגמה וזקפה עדיין לאו חוב הוא, כי היכי דשמיט ליה, אלא מעשה ב"ד הוא, ומעשה ב"ד אינו נשמט, כדתנן האונס והמפתה וכל מעשה ב"ד אינן נשמטין, אבל כי פגמה וזקפה נפקא לה מתורת מעשה ב"ד, והוא כחוב דעלמא ומחייבה בשמיטה. וראיה לדבר דכתובה מעשה ב"ד מיקרייא וכו'. עכ"ל. וזו היא שיטת רש"י ז"ל ובודאי שזו שיטת תלמידו, רבינו הרמב"ם ז"ל, וע"כ נראה דאין משמט רק מלוה, או כשנזקף כמלוה, ובהקפת החנות שהמתנת המעות אינה להרווחת זמן כמלוה רגיל, רק הסדר מסחרי שעשו בין הקונים ובין בעלי החנויות. וכנ"ל. בזה הוא דלא משמט לכו"ע.

וחתני הנ"ל הביא לי עוד פוסקים רבים ראשונים ואחרונים, הדנים בזה, ורצה להוכיח מהם דס"ל דרק מלוה בלבד משמט. וכבר כתבתי דגם אם נאמר שרק מלוה משמט, עכ"פ בכל החובות גם בכתובה שהוא מעשה ב"ד, וגם באונס ומוציא שם רע, בכולהו אי זקפן במלוה משמט, ועצם הסיכום של החשבון, וכן דרישת התשלום או בהגעת זמן, הו"ל זקפן במלוה, ומשמט לכ"ע, דמאותו רגע הוא חייב לשלם, והוא מעכב משום שאין בידו כעת מזומנים, והו"ל חוב גמור, ורק במקום שההמתנה נעשתה כחלק מדרך המו"מ שלהם, כמו הקפת חנות ושכר שכיר, בזה הוא דלא משמט, דעדיין לא מיקרי מלוה, וזה נלע"ד ברור, ובעה"ו עוד חזון למועד, לדון בדברי הראשונים והאחרונים שהזכיר לי חתני הנ"ל בכתב שלו, וישר חיליה לאורייתא בפ"י.

ועל כל פנים, "בכתב זיכוי" שקיבל מבעל החנות, בזה לכ"ע לא משמט, ואינו תלוי בכל האמור כלל, דזה לא היה בדרך חוב, אלא קנה חפץ קנין גמור וגם שילם תמורתו במושלם. ואח"כ נמלך וחזר בו ורוצה את כספו, ובחנות זו לא מחזירים הכסף, אלא אומר לו תבחר כל מה שתרצה מהחנות ששוה הסכום הזה ותקח לך, והקונה לא מצא מבוקשו באותה עת, והוא רוצה לבא פעם אחרת, ונותן לו דף זיכוי למזכרת, שיכול לבא בכל עת ולקחת לו חפץ כנגד הסכום הזה, ואין כאן מלוה לא מתחילה ולא בסוף. וע"כ פשוט הוא דאינו משמט לכ"ע. זה הנלע"ד בס"ד.

בברכת מועדים לשמחה ותז"ל רנ"ו,

ע"ה שלמה משה עמאר

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

הרה"ג רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א

רב אזורי במ.א. גזר

ויר"ר המכון למצוות התלויות בארץ

בענין תערובת שמן הקדוש בקדושת שביעית בבית הבד

ד' כסלו תשס"ט

לכבוד

ידידי כב' הרה"ג רבי **יוסף ידי** שליט"א

רב המושב שרשרת

השלום והברכה!

קיבלתי את שאלת כב' אודות בית הבד הסמוך ליישוב שלכם, כאשר בבית הבד הזה עוצרים זיתים המגיעים מיהודים הסומכים על ההיתר, תוצרת של יהודים שמטעיהם נמסרו למסגרת אוצר בית דין, ותוצרת של זיתים המגיעים ממטעים שבבעלות נכרים.

עוד הוסיף כב' שבעל בית הבד דורש כמות מינימלית של 300 ק"ג, כמו"כ כב' ציין שבגפת יש תערובת של כל סוגי הזיתים ובעל בית הבד מוכרה למאכל בהמה. ועוד ציין שכל שאריות השמן הנותר מכל המקורות של זיתים מצטבר לבור ניקוז אחד, ובעל הבית רוצה למכור את כל השמן הזה כשמן למאור.

למסקנת הדברים כב' שואל האם יש לפירות שביעית דין ביטול? האם מותר למסוק זיתים שקדושים בקדו"ש בב"א בכמות של 300 ק"ג? מה דין הגפת? ומה דין השמן למאור?

ע"כ תמצית שאלת כב'. וכבודו הפנה שאלה זו לפני מורינו הגאון רבי מאיר מאזוז שליט"א ובשפלינו זכר לנו הגאון נאמ"ן שליט"א והפנה את כב' לשוחח עימי בד"ז.
הנה עיקר שאלת כב' מבוססת על כך שיש תערובת של יבולים שאינם קדושים בקדושת שביעית כגון של נכרים, ותוצרת של יהודי שהיא קדושה בקדושת שביעית.

ובאמת האופן של התוצרת של החקלאים היהודים שמגיעה לבית הבד אינה ברורה לי דיו, האם זה בית דין או ב"כ שבאים לייצר את השמן, או שמא מדובר על יהודי המביא מן המופקר או חלילה יהודי המביא מן השמור. או שמא זה מגיע מתוצרת כלאים

שהומצאה בשנת השמיטה האחרונה לצערי הרב, שיש חקלאים שחתמו על מסגרת של אוצר בית דין, אולם כל התפעול והמסחר נשאר ביד החקלאי, ובכה"ג כפי שיבואר להלן כל ההיתרים שנאמרו והותרו לבית הדין לא נאמרו באוצר בית דין מסוג זה כלל.

ואבאר את שיחתי, שנינו ברמב"ם בהל' שמו"י פ"ד הכ"ד וזת"ד: מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית וכו'. . . אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום, וכו'. ויש לו להביא מעט לתוך ביתו כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן, חמש עשרה כדי יין, ואם הביא יותר מזה מותר. עכת"ד.

הרי שרבנו הרמב"ם לימדנו שיש הגבלה בכמות שמותר להביא מן ההפקר, והיא ה' כדי שמן, ומקור הדין במשנה מס' שביעית פ"ה מ"ז. ובנוסף כתב רבינו הרמב"ם שם בסעי' כג, שיש גם לשנות את צורת עשיית השמן וכתב: "ולא ידרוך ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לבד קטן ביותר וכו'.

אלא שציין הרדב"ז על הרמב"ם שם, שהיינו כ"ז בלוקח מן המשומר, אבל מן המופקר שרי כי אורחיה כדמוכח בירושלמי וכו'. עכ"ד. אלא שכבר כתב המהר"י קורקוס על הרמב"ם שם שרבנו הרמב"ם לא ס"ל החילוק הזה, ומוכח שכתב את הדין בסתמא ולא ירד לחילוקים אלו (ראה עוד בחזו"א יב, ה) ומוכח שס"ל להרמב"ם שף במופקר צריך שינוי. [ודע שיש האומרים (ראה הרע"ב פ"ח מ"ו ועוד) שיש לשנות גם אופן וצורת הקטיף, כלומר שלא יקטוף בכלי הרגיל, אלא בסכין או ביד, אלא שרבנו הרמב"ם לא הזכיר זאת להלכה. ולכן המיקל לא הפסיד – ראה חזו"א שם].

עכ"פ הלכה למעשה למדנו: שבתוצרת שהיא מן המופקר יש המתירים לעבדה כרגיל, אלא שיש עליה הגבלת כמות (ה' כדי שמן). תוצרת שהיא מן המשומר, יש לשנות את צורת העיבוד (וי"א גם צורת הקטיף), וגם יש הגבלה בכמות.

תוצרת שהיא נמסרה למסגרת "אוצר בית הדין" ומוסקים את הזיתים לשמן עבור כלל הציבור ובשליחותם ולמעשה כל התהליך וגם אחריו השמן נותר הפקר, לכאורה יהיה מותר לכתחילה לקטוף כרגיל, למסוק בבית הבד כרגיל ובכל כמות ללא הגבלה. כיון שאין עושים זה כבעלים, ואין את הגזירה שלא לנהוג כמנהג בעלים. (ומקור הדין מהרמב"ן עה"ת ויקרא כה, ז. וראה באריכות מ"ש בספרי שביתת השדה בפרק העוסק ב"אוצר בית דין" פי"ג ס"ב).

נמצינו למדים כי אם השמן המגיע לבית הבד אצל כב' הוא מגיע ע"י בית הדין או שליחם אין כל הגבלה על הכמות, ומאידך אם מגיע מן המופקר תהיה הגבלה על הכמות, ולדעת הרמב"ם אף באופן העיבוד. ואם התוצרת מגיע מן המשומר לכו"ע יצטרך לעשות

שינוי גם באופן העיבוד (אלא שלגבי זה יהיה מקום להקל היכא דא"א באופן אחר, וראה בחזו"א יב, ח. ובפועל כיום קשה למצוא דרך אחרת לעבד שמן אם לא בבתי הבד הרגילים והמסודרים ואפשר שיש שמקום להקל באופן העיבוד).

אלא שהגדרה מדויקת מהי הכמות שהגבילו חז"ל על מנת שלא יראה כבעלים לא הודיעו לנו חז"ל בבירור. ורבינו הרמב"ם כתב הגדרה כללית שמותר לו להביא מעט לתוך ביתו כדרך שמביאין מן ההפקר, וציין שהכמות היא כפי שכתבה המשנה חמש כדי שמן וט"ו כדי יין, ואם הביא יותר מזה, מותר. עכ"ד. אך איננו יודעים בבירור מה גודלם של הכדים וכמה הם מכילים.

והנה מקור דברי הרמב"ם הם מהמשנה שביעית פ"ה משנה ז', שהכמות הזו של שמן ויין לפי מידת הכדים הנז' היא הכמות שרגילים להביא מן ההפקר. והגם שלענין שאר ירקות ופירות הכמות קטנה הרבה יותר (ראה סדר השביעית לחזו"א שכתב כמות לימים מועטים. וראה בספר אורחות רבינו ח"ב עמ' שמה שהתיר לצורך שבוע. ובד"א בצה"ל שמו"י פ"ד ס"ק שט, תמה שהרי הכא ביין ושמן התירו כמות שהיא ודאי ליותר משבוע או שבועיים. ונשאר בצ"ע). ובאמת החילוק כבר הוזכר באחרונים ששמן ויין הוא אינו כל השנה אלא מאחסן אחת לשנה, ולכן התירו כמות גדולה יותר כדרך שרגיל להביא מן ההפקר למשך שנה אחת. [ות"ח אחד העיר לי שלכאורה יש להתיר רק עד זמן הביעור ולא יותר ואם כן השמן רק בכמות עד עצרת ולא לכל השנה, אולם למעשה לא נראה כן כיון שזיל בתר טעמא, ואם הטעם כדי שלא יראה אלא כמביא מן ההפקר, ואם כן אם בכל שנה החישוב הוא בהבאה לשנה שלימה ה"ה בשנת השמיטה החישוב הוא שלא יראה כבעלים שמביא ללא גבול אלא כמביא מן ההפקר והחישוב הוא לשנה ללא שייכות להגבלות שמיטה כולל זמן ביעור. ושו"ר שכ"כ בספר אור לציון שביעית פ"ד תשובה ה'].
וכאמור, חז"ל לא הגדירו לנו מהי הכמות שמכיל כל כד שנוכל לעשות חשבון בשיעורים של ימינו מהי הכמות. אלא שראיתי לשנים מהאחרונים שיצאו לחשב את הכמות ממקורות שונים. ראה באור לציון שם שחישב על פי דברי הרמב"ם בהל' מתנו"ע פ"ו ה"ז בחשבון הנתינה לעני שהוא שיעור שתי סעודות ליום אחד, ונותן לעני רביעית הלוג השמן וא"כ בחודש זה שבע וחצי לוגין ולשנה הוא תשעים לוגין שהם כשלושים ליטר [כיון שכל רביעית היא כ"ז דרהם, וכל דרהם הוא שלש גרם וכו']. ומה שכתב באור לציון 31 ליטר כיון שחישב את הדרהם שלש גרם וחומש, אולם כפי שהורה כבר בעבר מרן הראש"ל שליט"א שיש לחשב לפי שלש גרם אם כן הכמות היא מעט פחות משלושים ליטר].

מאידך ראה בספר שו"ת משנת יוסף (ח"ג סי' לב) שהאריך מאוד בחישוב ובמסקנת דבריו ממש כתב שהשיעור הוא 35 ליטר שמן ס"ה. [ובעמוד לפני"כ כתב שהם 23 ליטר וצ"ע, אא"כ נשאר במסקנא שזה כדין מתנור"ע וכיון שכמופיע בדיני מתנור"ע שמן לעולם השימוש בו חצי מהיין, ולכן ביין שכתב שזה 70 ליטר ממילא שמן הוא 35 ליטר].

ובאמת יש להעיר שבאחרונים ציינו [ראה משנ"י שם ועוד] שהכד שונה מחבית וקטן הוא מחבית לגבי סוגיא דידן. אולם ראיתי בפירוש משנה ראשונה על המשניות (שביעית פ"ה מ"ז) שכתב שהכדים של השמן גדולים הם כגודל חבית גדולה, שאל"כ מדוע התירו למכור עגלה לחשוד הרי בעגלה יכולים להכניס מאה כדים, אלא ע"כ שמדובר בחביות גדולות, וא"כ הדברים לכאורה קצת שונים.

והנה גם לאחר שנקבל דעת האחרונים לגבי ס"ה ליטרים המותרים להביא כדי לעשות שמן, עדיין יש לדון האם כמות זו היא עבור משפחה לכל בני הבית או לכל נפש מהמשפחה. והנה מחד ידועים דברי התוספתא (שביעית פ"ח ב') שבית הדין היו מחלקים לכאור"א לפי ביתו, משמע א"כ שכל אחד מבני הבית קיבל את המגיע לו. א"כ לכאורה גם במביא מן ההפקר יש להתיר להביא את הכמות הנז' לכל משפחה לפי כל אחד מבני הבית. אלא שיש מי שהעיר שאם תאמר כן נמצאת למד שיכול אדם להביא גם כמות מרובה, ולפי הטעם שהזכרנו בתחילת הדברים שיראה כמביא מן ההפקר ולא כבעלים, לכאורה אם יביא כמות מרובה יראה כבעלים ולא כמביא מן ההפקר. אלא שבספר זיו הים (עמ' קד) כתב ששיעור כדי שמן הוא לכל אחד ואחד ולא לכל משפחה שאם כן מידת הדין לקתה. עכ"ד. ובאמת שדבריו נראים, ועל ההערה דלעיל יש להשיב, שלכאורה מדוע לא תמהו על שאר ירקות שלכו"ע התירו לכ"א לקחת לביתו לפי תשמיש ביתו (כלשון החזו"א בסדר שביעית שם), ולא חששו שהיחיד לוקח מעט ומשפחה ברוכת ילדים לוקחת הרבה ולא יבואו לחשוש שבעה"ב שלוקח לכל בני ביתו יאמרו הרואים שהוא יחיד ולוקח כבעה"ב, אלא ע"כ שהעולם יודע שיש יחידים ויש משפחות גדולות, וא"כ ה"ה ביין ושמן שאמנם לוקח כמות לשנה שלימה והיא כמות מרובה, וגם אז יודע הרואה שיש הלוקח לעצמו ויש הלוקח לכל משפחתו.

והנה נראה פשוט שאין הכוונה שמביא כדי שמן כבר מוכנים מן ההפקר, אלא לוקח זיתים שיספיקו להוציא ה' כדי שמן. ואם כן, אם נאמר שאנו מדברים על תוצאה של שמן בסך של 30 ליטר הרי שמדובר בכ-150 ק"ג זיתים (שממוצע השמן הוא כ-20 אחוז מן הזית), ואם כן יהיה מותר להביא מן המופקר כ-150 ק"ג כדי לסחוט שמן בבית הבד ולא יותר. אלא שלמעשה נראה ברור שאם כדי להפעיל את המכונה חייבים כמות של 300 ק"ג, יכול הוא לשתף עוד אחד עמו, וק"ו אם בני ביתו מרובים שיכול הוא לקחת לכל אחד מבני ביתו בשיעור הנ"ל, ובודאי שזה אפשרי. [ויותר מכך נראה שאולי יהיה אפשר להתיר אם אין

ברירה ואין כמות מספקת של זיתים בקדושת שביעית כדי להפעיל את המכונה, שיהיה מותר לערבב עם זיתים של נכרי, וראה לקמן שאין איסור לערבב פירות שביעית בפירות שאין בהם קדו"ש].

והשתא נותר לנו לברר דיני ביטול בשמן, ודין הגפת שנותר והשמן למאור. ובכן, לענין ביטול נראה שהדין פשוט להלכה, כפי שפסק הרמב"ם הלכה למעשה (סוף"ז בהל' שמו"י) וז"ל: "זה הכלל פירות שביעית שנתערבו בפירות אחרות, מין במינו בכל שהוא ושלא במינו בנותן טעם". עכ"ל. ובהל' מאכ"א (פט"ו ה"ח) ביאר הרמב"ם את דבריו וכתב: "פירות שביעית אע"פ שנתערבו במין בכל שהוא ושלא במין בנותן טעם, אינן בכלל איסורי תורה שאין אותה התערובת אסורה, אלא חייב לאכול כל התערובת בקדושת שביעית כמו שיתבאר במקומו". עכ"ל הרמב"ם.

והנה בדין ביטול מצינו כמה דיעות בראשונים, יש אומרים שכל הדין שאם נתערב מין במינו זה בכל שהוא, הינו רק אם נתערב קודם זמן הביעור שאז יכול לאכול הכל בקדושה, אולם בנתערב לאחר הביעור שאז כבר הכל נאסר, אזי זה רק בנותן טעם ואפי' במינו. וכ"ד הר"ן עמ"ס נדרים (דנ"ח ע"א). וכ"פ להלכה הראב"ד על הרמב"ם בהל' מאכ"א שם. ודעת הרדב"ז בהל' מאכ"א שם וגם כאן בהל' שביעית שכך גם דעת הרמב"ם, עיי"ש. ועי' מש"כ ע"ד בספק ערך השולחן (אר"ח סי' תמ"ז). ומאידך יש מן הראשונים שפירשו להיפך. אלא שבדעת רבינו הרמב"ם הדברים ברורים הלכה למעשה. ובודאי שלפני הביעור כו"ע יודו שדעת הרמב"ם שמין במינו בכל שהוא.

וא"כ על פי הנ"ל, נמצינו למידים שבנידון השאלה שלפנינו, באם כל אחד בא עם זיתיו ולוקח את השמן שלו בנפרד, ובין עיבוד לעיבוד מנקים היטב את המכונה אזי לכאורה אם בפועל בית הבד יביא זיתים מנכרי וימסוק אותם לשמן, אותו שמן שיצא ישר לאחר הכבישה, אם יהיה ללא כל שאריות מהשמן הקודם שהיה בקדושת שביעית אזי אין בו קדושת שביעית לדידן דס"ל שאין קדושת שביעית בפירות של נכרי. [אלא שכפי שאני מכיר היטב בתי בד אין כמעט אפשרות לנקות עד שלא ישאר אפילו משהו, ובפרט שאולי מכשירים ממש בין היתר מכירה לבין אוצר בית דין אולם לא להיפך, ואם כן נשאר כלשהו מקדושת שביעית ואזי כל השמן קדוש בקדושת שביעית אף של הנכרי וכפי שפסק רבינו הרמב"ם ז"ל]. אולם זה בודאי שכל התערובת שנותרת בשלבים הנוספים, הן בגפת והן בשמן למאור, ששם ודאי מעורב שמן של קדושת שביעית עם שאר השמנים, אם כן כל השמן יהיה בו קדושת שביעית על כל ההגבלות שבזה הן לענין הגבלת שימוש, סחורה וחובת ביעור בזמנו. (ואף לדעת הראשונים שס"ל שקודם זמן הביעור אין דינו בכל שהוא אלא בשישים, לכאורה בנדו"ד יש לבדוק שמא אין שישים, כיון שבשנת השמיטה הנוכחית על פי מה שעשו ברבנות הראשית, רוב הזיתים נמסרו לבית דין שלהם, ואם כן ברוב

הזיתים יש קדושת שביעית). ואם כן יש להודיע דבר זה ברבים, שלכאורה ברוב בתי הבד יש זיתים מכל הסוגים, וא"כ בכל השמן למאור לעולם יהיה קדושת שביעית, ולכאורה כאמור לעיל יש מקום להורות זאת גם בשמן למאכל שהוא השמן הראשון שיוצא, כיון שאין הנקיון כדבעי ובודאי נותר כלשהו מהשמן הקדוש גם בעיבוד הבא של הזיתים שאינם קדושים בקדושת שביעית, ולכאורה יש להורות שעל הרבנות המפקחת לציין על כל השמנים שהם קדושים בקדושת שביעית. אא"כ הקפידו לייצר את כל השמן שאין בו קדושת שביעית, ולנקות את כל המכונה כולל המיכלים של השמן למאור וכו', ורק לבסוף עיבדו בנפרד את הזיתים הקדושים בקדושת שביעית, ולפי הידוע לי לא הקפידו על כך בכמה מן המקומות שבדקתי שם.

ואם ישאל השואל, שמא יהיה בכלל אסור לערב את השמנים מסוגים שונים כיון שסוף סוף מדין תורה השמן עם הקדושת שביעית כן מתבטל ויהיה אסור לבטל קדושה לכתחילה? אלא שכבר דנו כע"ז באחרונים והעלו להתיר את לכתחילה כיון שאין קפידא אלא על הפסד ממש ולא על הפקעת הקדושה. ראה מה שכתב מרן הגרש"א בספרו שו"ת מנחת שלמה ח"א בריש סימן מ"ו. וראה עוד מש"כ הגרצ"פ פראנק זצ"ל (ראה כדם ציון הל"פ שביעית סי' יג אות ב', ובספר הנד"מ "הדרת הארץ" פ"ד אות א' ואות ב') שהתיר לערב והוכיח זאת מהא דמותר לאבד ע"י גרמא, עיי"ש. ועפ"ז גם אני הקטן התרתי בספרי שביתת השדה (פ"א סעיף י') לשים מעט יין בתוך תבשיל או דבר מאפה, ואין לחוש משום הביטול, עיי"ש.

ולגבי מה ששאל כב' אודות הגפת האם מותר ליתן ממנה למאכל בהמה. הנה מחד כבר ברור לנו שבמקרה דידן יש גפת שמעורבת עם זיתים שהם בקדושת שביעית, ואם כן כל התערובת שהיא מין במינה היא קדושה בקדושת שביעית. אלא שלכאורה יש לנו הלכה פסוקה ברמב"ם שאין קדושת שביעית בגפת, והוא ברמב"ם בהל' שמו"י פ"ה ה"ט, שפסק הרמב"ם שאין מסיקין בתבן וקש של שביעית, אבל מסיקין בגפת ובזגין של שביעית. ומקור דברי הרמב"ם מהתוספתא שביעית פ"ו ה"ח, וביאר שם בחסדי דוד שהטעם שמותר כיון שבטלה קדושת שביעית מהם כיון שכבר יצא כל השמן, עיי"ש. ולכאורה ה"ה בנידון שלנו שממ"נ יהיה מותר למכור למאכל בהמה כיון שאין בהם קדושת שביעית ואף אם יש בהם גפת של זיתים הקדושים בקדו"ש.

אלא שלענ"ד אין זה נכון להלכה, כיון שזיל בתר טעמא, שהנה הרמב"ם הדגיש שם שהסיבה שאסור להסיק בתבן וקש היינו משום שזה ראוי למאכל בהמה, ומיד הוסיף שבגפת מותר, ובהכרח כיון שאינו ראוי למאכל בהמה אלא להסקה בלבד, ולכן זה מותר, ובאמת שזה מפורש בחסדי דוד שם. ואם כן, כיום שנוהגים ליתן את הגפת למאכל בהמה, כלומר שבפועל היום משתמשים עם הגפת למאכל בהמה, חזר הדין להיות כדין תבן וקש

ויהיה בהם קדושת שביעית. ושו"ר בדרך אמונה על הרמב"ם שם בביאור הלכה, שכתב שאם הגפת ראוי למאכל בהמה תמוה איך מותר להסיק בו ומאי שנא מתבן וקש? אלא על כרחק שאינו מאכל בהמה אלא עומד להסקה ולכן אין עליו קדושת שביעית, עכת"ד.

ואם כן לכאורה יש לברר - באם כיום אכן זה עומד למאכל בהמה וכפי שכב' ציין במכתבו (יש לברר את המציאות ואם אכן זה כמאכל בהמה או תוספת למאכל בהמה מסיבות אחרות ואינו ראוי כמות שהוא), הרי שיש בזה קדושת שביעית. ועל פי הנזכר לעיל שבמינו בכל שהוא, אם כן על כל הגפת חל קדושת שביעית, ובודאי שיהיה מותר לתת למאכל בהמה כיון שעומד לכך, אך יהיה אסור למכור וכל שאר הגבלות איסור סחורה, וגפת שנותר מזיתים שבטיפול "אוצר בית דין", יכול בית הדין לתת את הגפת למאכל בהמה ולגבות את העלות כפי שהם קובעים, אולם בלא בית דין אסור למכור מחמת איסור סחורה. אלא יעשה זאת באופנים שאין בהם איסור סחורה.

ובסוף דברי ראיתי שיש מקום להעיר נקודה נוספת שכב' לא ציין בתו"ד (ועל ד"ז עורר אותי ידידי הרה"ג רבי יהודה עמיחי שליט"א בשבתינו על כמה עניני כשרות ואמר לי שגם הוא נשאל שאלה דומה לגבי שמן שמעובד בבתי הבד השונים), והיא בדין של הפרשת תרומות ומעשרות, שהנה בתוצרת של נכרים שנגמ"ל ע"י ישראל קי"ל שחייב להפריש תרו"מ בברכה בשאר שנים ובשנת השביעית ללא ברכה (ראה ביאור הדין ומקורותיו בספרי קצירת השדה - תרו"מ פ"ג הערה 9, ובספרי שביתת השדה פט"ו ס"ד. וראה מש"כ הגרצ"פ פראנק זצ"ל בספר הדרת הארץ הנד"מ עמ' קיז שהמנהג פשוט לעשר כדעת הבית יוסף. עיי"ש). ומאידך בתוצרת שהיא קדושה בקדושת שביעית והיא הפקר לכל פטורה מתרו"מ, לכו"ע. ואם היא מן המשומר הרי שלדעת מרן זיע"א באבקת רוכל (סי' כד) יהיה חייב בתרו"מ שכן כל הפטור בשנת השמיטה זה משום הפקר והכי קי"ל להלכה (ואף שלדעת המב"ט (ח"א סי' יא) שביעית היא אפקעתא דמלכא, וממילא פטור מתרו"מ אף אם זה מן המשומר, מ"מ קי"ל בזה כדעת הבית יוסף). ואם כן, לפי זה בתוצרת של אוצר בי"ד אמיתי, שהחקלאי מפקיר כדת וכדין, ובית דין ושליחיו מטפלים בהכל, אם כן בנידו"ד פטור מלהפריש תרו"מ מהשמן שהם יעבדו מהזיתים הללו, אולם באוצר בית דין שרק החקלאי חתם, אבל ההתנהגות שלו עם הפירות כבשל עצמו והוא מטפל בפירות והוא מביאם לשוק והוא עושה את המסחר וכו', הרי זה מן המשומר וחייב להפריש מזה תרו"מ. (וראה מה שכתב כן להלכה מו"ר ועט"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בפסקי הלכות שנתפרסמו בתנובות שדה גליון 78-79).

אם כן בנדו"ד (שביתת הבד הוא בבעלות של יהודי) שהשמן המעורב הוא מכל הסוגים, לכאורה אם מדובר בתערובת של זיתים מן ההפקר וזיתים של משומר ושל נכרי, הרי שיש כאן תוצרת שחייבת בהפרשת תרו"מ ומעורבת עם תוצרת שפטורה, ואם כל הזיתים

של היהודי זה מן השמור ומעורב בחלק של הנכרי, לכאורה יש כאן שמן שמכל סוגיו חייב בתרו"מ, אלא שלכאורה החיוב הוא בדרגות שונות. ולכן לכתחילה לסדר להפריש תרו"מ מכל תוצרת בדרגה שלה לאחר שיוצאת מבית הבד ולכוין גם על השמן שנותר והשמן שעבר למיכל של שמן למאור (ואע"ג שבמיכל של השמן למאור זה כבר נתערב ויש בילה בלח כו"ע, מ"מ יש ברירה בתרו"מ בזה"ז שזה מדרבנן). [ובדיעבד שלא עשו כן לכאורה אפשר להקל ולהפריש מיניה וביה ויסמוך על ברירה שמהני בדרבנן].

סיכום הדינים העולים מן האמור

- א. **זיתים** שנמסרו לאוצר בית הדין, והחקלאי הפקיר את המטע כדת וכדין, ובית הדין מטפלים במסיק ובעיבוד ובחלוקה, מותר להם לקטוף ולעבד את השמן ללא הגבלה באופן הקטיפה ובכמות ובאופן העיבוד.
- ב. **תוצרת** של יהודי ששמר ולא הפקיר את זיתיו כדין, יהודי אחר המוסק את הזיתים או אף בעל הבית בעצמו, יהיה מותר לו למסוק כמות קטנה של זיתים כדי לעשות שמן, והכמות שמן המותרת היא של ה' כדי שמן שהם כ-30 ליטר שמן שבממוצע הם כ-150 ק"ג זיתים. ואם אין אפשרות לקלוט בבית הבד כמות קטנה כזו אלא צריך כמות גדולה יותר יהיה מותר לו להשתתף עם אדם נוסף.
- ג. **הכמות** של כ-30 ליטר, היינו לכל אדם, ולמשפחה גדולה יהיה מותר לחשב לכל אחד מבני הבית כמות זו.
- ד. **כיון** שבזמנינו קשה לעשות שינוי באופן העיבוד כלומר בעריבה קטנה וכו' שאין זה מצוי, נראה שהמיקל לעבד את הזיתים לשמן בבית בד רגיל, לא הפסיד.
- ה. **תוצרת** של יהודי שהפקיר את זיתיו, יש אומרים שההגבלה היא רק על בעל השדה, אולם אחר הלוקט מותר לו ללקוט גם כמות גדולה, ויש חולקים.
- ו. **הלכה** למעשה קיי"ל כדעת הרמב"ם שפירות שביעית שנתערבו במינם דינם בכל שהוא. כלומר שמן של קדושת שביעית שנתערב אפילו בכל שהוא בשמן של נכרי, הרי שיש חובה לשמור קדושת שביעית על כל הגבולותיה בשמן של הנכרי.
- ז. **נמצינו** למידים שבכל בתי הבד בארץ שמקבלים זיתים בשנת השמיטה מכל סוגי הזיתים, גם מן השמור וגם מן המופקר וגם מנכרי [ובפרט בשנת שמיטה זו שרוב מטעי היהודים נמסר לאוצר בית הדין הכללי, ואם כן רוב הזיתים קדושים בקדושת שביעית] הרי שבמיכל השמן למאור מעורב כל הסוגים וכל השמן היוצא, חייבים לשמור עליו קדושת שביעית וחובה על נותני הכשרות

לציין זאת. ולכאורה גם בשמן הראשון שיוצא למאכל, אם לא ניקו את המכונה היטב [שזה כנראה המצב בפועל ובפרט שאין מנקים בין אוצר ב"ד לשאר שמנים] יש וודאי כל שהוא מהשמן שקדוש בקדושת שביעית ויש להזהר בזה.

ח. מותר לכתחילה לערבב זיתים מסוגים שונים אף תוצרת של קדושת שביעית עם זיתים של נכרי, כיון שלא מצאנו איסור כזה, וכ"כ הגרצ"פ פראנק והגרשז"א זצ"ל.

ט. דין הגפת, הגם שנוז' ברמב"ם שאין בו קדושת שביעית, מ"מ כיון שכיום נוהגים ליתן את הגפת למאכל בהמה, דין הגפת כדין תבן וקש שראויים למאכל בהמה ויש בהם קדושת שביעית. ועל כן אסור לבעל בית הבד למכור תוצרת זו למאכל בהמה משום איסור סחורה, אלא יתנם למאכל בהמה באופנים שלא יעבור על איסור סחורה.

י. השמן של הנכרי שנגמ"ל בבית בד של ישראל חייב בתרומ"מ גם בשנת השבע (כן המנהג פשוט כדעת הב"י, אלא שיפריש בלא ברכה). שמן מזיתים של יהודי שהוא מן השמור חייב בהפרשת תרומ"מ (והכי קי"ל כדעת הב"י ששביעית אפקעתא דגברא, וכיון שהוא שמור ולא הפקיר הרי שזה חייב בהפרשת תרומ"מ). ומאידך שמן מן המופקר, או שנמסר למסגרת בית הדין (שנוהג על פי כל דיני ההלכה והחקלאי נוהג מנהג הפקר אמיתי) התוצרת פטורה מהפרשת תרומ"מ.

יא. חובה על נותני הכשרות לכתחילה להפריש מכל מין שחייב בנפרד, לאחר סיום העיבוד בבית הבד ולכוין על כל הנותר כולל הנותר במיכל השמן למאור. ואם לא עשו כן וכעת נותר לבעל בית הבד רק השמן למאור, הגם שכולו בקדושת שביעית מחמת שיש בו תערובת של תוצרת יהודי, מ"מ חובה לעשר את השמן, וכיון שיש תערובת בלח, וכיון שיש ברירה בזה"ז בתרומ"מ שהם דרבנן, לכאורה יפריש מיניה וביה ויסמוך על ברירה (ראה כע"ז בשו"ע סי' ש"ל סעי' ג').

בברכה

שניאור ז. רווח

הרה"ג רבי משה אליעזר בלום

אבדק"ק בית אליעזר סיקסא

מונסי

בעניין תולעי אניסאקיס הנמצאים בדגים

בעזהש"ת ובס"ד נברר דין תולעת "אניסאקיס" הנמצאים בבשר דג ווייל"ד סאלאמאן (סלמון מהים), קאד (קוד), פאלאק (פולוק), פלאנדער (פלאונדר), ואפשר בעוד מיני דגים, ומצויים רק בדגים הגדלים בימים הפתוחים כגון אלאסקא (אלסקה) וקאנאדא (קנדה) ולא נמצאים בדגים הגדלים בבריכות המים.

החילוק בין תולעים הנמצאים בדג ווייט (ווייט פיש) מקאנאדא ובכמה מיני פלאנדער וכדומה - לתולעת אניסאקיס

בשנת תשנ"ז יצא לאור קובץ אור ישראל (ווילעדניק) חלק ו' ושם קבעו מדור מיוחד בשם "וירדו בדגת הים", תשובות מכמה רבנים להתיר התולעים הנמצאים בבשר "דג ווייט" הבאים מוויניפּע"ק שנמצאים בהם תולעים בתוך הבשר. ושם מביא הרב משה ויא שליט"א שגם הרב הגאון בעל שבט הלוי מתיר למעשה וצוה לו להורות כן לרבים ושם תמצא עוד גדולי ישראל שהתירו תולעים הללו.

ואלו הרבנים הגאונים מדור הקודם שמובא שם בין התשובות שהתירו התולעים הנ"ל: הרב הגאון אב"ד אונגוואר שליט"א בעל משנה הלכות שמתיר ומביא שהרבנים הגאונים מואידיסלאו, טארטיקוב, פפא, דעברעצין, והרבנים הגאונים רבי משה פיינשטיין, רבי ישראל יעקב פישער, רבי שלמה זלמן אוירבאך, זצ"ל כולם פה אחד התירו. ולהלכה למעשה יצא פסק דין מרבני התאחדות הרבנים לאסור תולעים הללו, וגם במדריך לכשרות הבד"ץ מובא שוועד הכשרות של הבד"ץ אינם נותנים הכשר על דגים הללו, ומאז ועד עתה הרחיקו הרבה יראי השם בעלי נפש דגים הללו משולחנם.

והנה לכאורה שאני תולעת אניסאקיס מהתולעים הנמצאים בדג ווייט פיש וכדומה: (א) שהתולעים ההם אינם נמצאים בתוך הבני מעיים ושאר אברים ורק בתוך הבשר. (ב) דלא נמצא בהם חורים מהבטן לתוך הבשר. (ג) כל הידיעה שהתולעים באים מבחוץ הוא מחכמי המדע ואנו צריכים להאמין להם שהרי לא שייך לברר בעינים רואות כל מה שהם אומרים. (ד) ואת"ל שיכולים לברר לא מוכרח שאסור עיין שם בהתשובות כמה צדדי היתר.

ומש"ה יש הרבה מתירים אותן התולעים דהרי אין כאן שום ריעותא לפנינו רק מה שאומרים חכמי המדע ובה חלקו הפוסקים אם הידיעה שלהם הוא נגד דברי הגמרא והשו"ע או לא ורובם הסכימו שאין לסמוך עליהם אפילו להחמיר.

משא"כ תולעת אניסקיס: (א) נמצאים התולעים בין על הדג מבחוץ, בין בימים הפתוחים, וגם בתוך הבני מעיים. (ב) יש ריעותא לפנינו שנמצאים חורים קטנים על הבשר בין מבחוץ ובין מבפנים לתוך חלל הבטן. (ג) דחכמי המדע לא אומרים לנו ידיעה שאי אפשר לבררם, אלא ידיעה ברורה שגם לפנינו הם גלויים וידועים ואין צריכים להאמין לחכמות שלהם, רק הם עשו חקירות ובירור, ועכשיו גם אנו יודעים מזה, ומילתא דאפשר לברורי היא.

ועכשיו נברר הדין מהגמרא עד הלכה למעשה.

קוקיאני

בגמרא חולין (ס"ז, ב), "אמר רב ששת בריה דרב אידי קוקיאני אסירי, מאי טעמא מעלמא אתו". ופרש"י, "קוקיאני - תולעים שבכבד ושבריא של הבהמה. מעלמא אתו - שבלעתן הבהמה עם האוכלים ותחלתן שרצו על הארץ". [ור"ת בתוס' ס"ל דמיירי בדגים ובב"י כתב דלא פליגי וגם רש"י מודה דבאברי הדג אסורים].

"מתקיף לה רב אשי אי מעלמא אתו, לישתכחו דרך בית הריעי (ומדלא נמצא עכ"ח דלא מבחוץ הם באים). איכא דאמרי, אמר רב שישא בריה דרב אידי קוקיאני שרו, מאי טעמא מיניה גבלי". פרש"י, "מינה גבלי - לשון גדלי מן הבהמה עצמה הן גדלין ולא שרץ הארץ נינהו". "אמר רב אשי פשיטא דאי מעלמא קא אתו - לישתכחו דרך בית הריעי".

מסקנת הגמרא, "והלכתא קוקיאני אסירי, מ"ט מינם ניים, ועיילי ליה באוסייה תולעים". פרש"י, "כשהבהמה ישנה נכנסים בחוטמה ומשם לקנה ריאה וכבד הלכך לא משתכחי דרך בית הריעי".

מבואר בגמרא דקוקיאני הוא תולעת ספק באה מבחוץ ספק מיניה קגבלי ואינו וודאי שבאה מבחוץ, ואסור מספיקא דאורייתא, וכן מבואר בפ"ג (יור"ד סימן פד שפ"ד).

דרני

ובהמשך הגמרא, "דרני דבשרא - אסירי, דכוורי - שריין". פרש"י, "דרני - תולעים הנמצאים בין עור לבשר כשמפשיטין הבהמה". (ומביאה הגמרא מעשה רב:)

"אמר לה רבינא לאימיה: אבלע לי ואנא איכול". ופרש"י, "אבלע לי - דכוורי בתוך הדגים תני אותם שלא אראה ואקוץ בם". "א"ל רב משרשיא בריה דרב אחא לרבינא, מאי שנא [דגים] מהא דתניא ואת נבלתם תשקצו - לרבות את הדרנים שבבהמה, א"ל: הכי השתא, בהמה - בשחיטה הוא דמשתריא, והני, מדלא קא מהניא להו שחיטה - באיסורייהו [אבר מן החי] קיימן, אבל דגים - באסיפה בעלמא מישתרי, והני 'כי קא גבלן בהיתרא קא גבלן'."

עכ"פ לפנינו מחלוקת אמוראים 'בתולעת קוקיאני' [לרש"י נמצאים הם בכבד וריאה של בהמה (ורש"י לא מזכיר מהו הדין בדג) ולר"ת באברי הדג. והב"י ביור"ד (סימן פ"ד) מביא דלהלכה בדג לא פליגי רש"י ור"ת וגם רש"י מודה לר"ת דהנמצאים באברי הדג אסירי], רב ששת ס"ל דקוקיאני אסור דיש לחוש שמבחוץ באה לתוך הדג והרי הוא שרץ השורץ על הארץ קודם שנכנס לדג ואסור, ורב אשי ס"ל דמותרים דאם באו מבחוץ במקום רעי היו צריכים לימצא ועל כרחך דמיניהו קגבלי, והגמרא נקט לדינא כרב ששת דחיישינן דכי ניים הדג נכנס התולעים דרך חוטמה כפרש"י או דרך אזניו כפירוש הרשב"א בתורת הבית וקוקיאני אסור. ודרנא הנמצא בבהמה אסור משום אבר מן החי והנמצא בדגים [כוורי] מותר, ולפרש"י והרבה ראשונים תולעת דרני נמצא בדג בין עור לבשר. והרשב"א מוסיף או בתוך הבשר.

והנה, מתחלה צריכים לברר מתוך דברי הראשונים מפרשי הש"ס מהו החילוק בין קוקיאני ובין דרני במציאות ולהלכה. דלכאורה יש כאן סתירה, דסתמא דגמרא נקט 'והלכתא קוקיאני אסירי', ותיכף אח"כ מביא דרנא שמותר ומביא על זה מעשה רב מרבינא ולא מסביר כלל מהו החילוק ביניהם. וגם צריכים לברר אם הגמרא נקט קוקיאני ודרני דווקא שהוא מין ידוע להם או שנכלל בזה גם מיני תולעים אחרים דוגמתם.

החילוק בין קוקיאני לדרני

בפירוש דברי הגמרא מצינו מחלוקת הראשונים: רש"י מפרש קוקיאני שנמצא בכבד וריאה של בהמה ור"ת ס"ל דבדגים מיירי, ובדרני כותב רש"י שנמצא בין עור לבשר.

וכדי שלא לומר דהגמרא שמביא מעשה רב מרבינא שאכל דרני יחלוק על סתמא דגמרא הנ"ל דקוקיאני אסירי מצינו הרבה ראשונים הולכים בדרך אחד, דהחילוק ביניהם, דקוקיאני הן תולעים הנמצאים במעי הדג או באברים הפנימיים ושייך לחוש שמא באו מבחוץ ואסור, ולהני ראשונים קוקיאני לאו דווקא אלא כן הוא הדין לכל מין תולעים הנמצאים באברים הפנימיים אסורים. משא"כ דרנא הן תולעים הידוע להם לחז"ל שנעשה לה לדגים בין עור לבשר או בתוך הבשר 'ומיניהו קא גבלי', ואין לחוש שמא מבחוץ באו

ומותר, וכן הוא הדין בסתמא כל תולעים הנמצאים בתוך הבשר או בין עור לבשר תלינן דמיניהו קא גבלי ומותרים הם כדרני. כן הוא דעת הרשב"א, הראב"ד, האור זרוע, הרא"ש, הגהות אשר"י, מאירי, הרא"ה, ארחות חיים, וכן נקט המחבר וכל נ"כ השו"ע להלכה בלי שום חולק, וכן הוא בים של שלמה חולין ס"ז.

משמעות הראשונים

והנה באור זרוע (ח"א סימן תל"ז) מובא בים של שלמה (חולין סימן ק"ד) כתב דברים ברורים ותולעים בתוך הבשר "ברור הוא לנו דמיניה גבלי" ולכך מותרים, משא"כ תולעים בבני מעיים ובשאר אברי הדג יש לחוש דמעלמא אתי ואסירי.

וכן מביא בהגהות שערי דורא (סימן נ"ב סק"א). ובים של שלמה כתב שהוא דעת הטור שכתב 'כל' תולעים.... הנמצאים בדגים במעיהם אסורין בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרין. ומבואר בדבריו דאין שום חשש על התולעים הנמצא בתוך הבשר כלל.

וכן מפורש יוצא מדברי הרשב"א (חולין שם) וז"ל: "מוראנא, פירוש תולעים שנעשים לה לבהמה בין עור לבשר (ובתורת הבית הקצר בית ג שער ג מוסיף או בתוך הבשר) וכן לדגים. ומשום הכי שבדגים שרו דהנהו "וודאי מיניה קא גבלי", דלא דמי לקוקאני שהן הנמצאים במעי הדג דאתו לי' מעלמא ומש"ה אסירי".

וז"ל האורחות חיים (הלכות איסורי מאכלות אות מב): "והרשב"א ז"ל (בבית ג' שער ג') כתב תולעים הנמצאים במעי הבהמה אפילו בין עור לבשר אסורין וכן אותן הנמצאים במעי הדגים. אבל אם נמצאים בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרין 'שאלו באמת מבשרן נגדלו' ולפיכך מותרין".

וכן כתב המאירי (חולין שם) וז"ל: "ומורנא הוא תולעת הנמצא בתוך הבשר הן בבהמה הן בדגים וודאי לא מחוץ באו אלא שם נתהוו והוא ענין מניהו גבלי". עכ"ל.

והרא"ה (חולין שם) כתב וז"ל: "תולעים הנמצאים בבשר הדגים שהיו וודאי מבשרו שלא הי' איפשר שבאו מן החוץ שריאן". עכ"ל. ובדינים שבסוף הפרק אות קכ"ה כתב וז"ל: "נמצאו בבשר הדג 'במקום שאי אפשר לו אלא שנבראו משם מותרין'", והנה אינו כותב חילוק בין מין תולעת אלא 'במקום' שאי אפשר לו. וכן הוא בר"ן.

וכן מפורש בדברי המהר"ם ש"ף ד"ה דכוורי דאף לר"ת דרני הנמצא בין עור לבשר מותר דאין לומר עיילי באוסיה, פירוש הואיל ונמצא במקום ההוא נתברר הדבר דמיניה קגבלי.

שיטת הרמב"ם וספר התרומה

לעומת זאת מצינו שהרמב"ם (מאכלות אסורות, פ"ב - ה"ז), ספר התרומות (אות לז מובא ברשב"א), ושערי דורא (סי' נ"ב), ובהגהות המהרש"ל על השערי דורא, נקטו להלכה דאין לחלק בין תולעים הנמצאים באברים הפנימיים להנמצאים בין עור לבשר או בתוך הבשר וכולם אסורים דלעולם חיישינן שמא מבחוץ באו כסתמא דגמרא והלכתא קוקיאני אסירי.

ומצינו כמה דרכים לפרש מהו החילוק בין קוקיאני לדרני לדעתם. **הרשב"א**, כשמביא דברי ספר התרומה וכן המגיד משנה על הרמב"ם מפרשים דבריהם דהגמרא בדרני מיירי בתולעים הגדלים בבשר הדג לאחר מיתה שנתהוו מסרחון הבשר, ובבשר בהמה או עוף אסורים, דס"ל להרמב"ם שכל דבר חי היוצא מן בשר הצריך שחיטה אפילו לאחר מיתה יש בו איסור אבר מן החי, ובדג מותר דלא שייך בדג אבר מן החי, אבל תולעים הנמצאים בחיי הדג אפילו בתוך הבשר אסורים, דלעולם חיישינן שמבחוץ באו לתוכה.

ובכנסת הגדולה (סימן פד אות קא) יש לו ג' מהלכים להסביר דעת ספר התרומה: **דרך** הראשון, דלעולם שייך לומר דתולעים שנמצאו בבשר באו לו מבחוץ, וא"כ קוקיאני אסירי אפילו בתוך הבשר דספק הוא אפשר מעלמא אתי אפשר מיניה גבלי, אבל 'תולעת דרנא' לא הי' מסופק להגמרא וכן לרבינא מאיפה בא אלא ידעו וודאי שאינם מעלמא אלא מיניה קגבלי ועל כן התיר אותם, ולפ"ז כל תולעים 'אחרי שנתברר לנו וודאית' בלי ספק שמיניהו גבלי, גם לפי ספר התרומות, מותרים. אבל כל זמן שלא ידוע, אסורים עכ"פ מספק.

דרך השני, דדרנא היא מין תולעת שהי' ידוע לחז"ל שמיניהו קא גבלי ודווקא מין זה התירו, אבל שאר כל מין תולעים אסורים אפילו נמצא בתוך הבשר ובין עור לבשר, וכדברי המגדל עוז על הרמב"ם דדוקא מין תולעת הנקרא דרני התירו חז"ל דידוע שגדלים בתוך הבשר ולא שום מין תולעים אחרים, הלכך היות שאין ידוע לנו דרנא מהו בכל אופן כל תולעים הנמצאים בבשר אסורים.

דרך השלישי וע"ז כתב 'זהו הנכון', דאין חילוק בין סתם תולעים לדרני, אלא יש חילוק בין דג שלם לחתיכת דגים, בדג שלם וודאי אי אפשר בשום אופן לתולעים ליכנס מן המעיין לתוך בשרו, ובכל אופן אם נמצא בבשרו או בין עור לבשר מותר, ועיין בבית אפרים (יור"ד סימן כ"ה) דהסברא דהרי חזינן שהדג שלם מכל צדדיו ואין שום ריעותא לפנינו לומר שמא מבחוץ באו, אמנם 'בחתיכת דגים' יש לחוש דכשחתך את הדג לחתיכות נכנסו התולעים מן המעיין לתוך החתיכה. וכעין זה כתב הב"ח סימן פ"ד ד"ה כל תולעים להסביר דברי ספר התרומות, וכן הוא בים של שלמה על דברי ספר התרומה.

ולהלכה

כל הפוסקים האחרונים בלי יוצא מן הכלל הטור, הב"י, הרמ"א, הש"ך, הטו"ז, הפרי תואר, הפרי חדש, הפרי מגדים, הדרכי תשובה ועוד פוסקים עד היום הזה, כולם פה אחד נתנו לנו כללא דהאי מילתא לומר בלשון כללי "תולעים" הנמצאים בבני מעיים - וזה כולל כל אברים הפנימיים של הדג - אסורים. ו"תולעים" הנמצאים בתוך הבשר או בין עור לבשר מותרים, בלי להניח מקום לאסור כלל. ועל אף שלשיטת הרמב"ם וספר התרומה ושערי דורא נחלקו כמה אחרונים להסביר דעתם מהיכי תיתי לאסור התולעים שבתוך הבשר, אולם על המתירים שהם פוסקי השו"ע אף אחד לא משתמט להסביר ולחלק בדבריהם, ובפשיטות נראה דס"ל דבכל אופן, כל שימצא התולעים בתוך הבשר או בין עור לבשר מותרים ואין מחזיקין ריעותא כלל וכלל.

דעת המתירים אניסקיס

והנה על פי הנ"ל יש מתירים גם תולעת אניסקיס ודעתם בהסבר דברי הראשונים הנ"ל, שכל שנמצא בתוך הבשר או בין עור לבשר 'סימן' הוא שמיניהו קא גבלי, וסיבה הוא להתיר. וגם אם נמצא ריעותא לא מהני לאסור דהרי דבר ברי הוא בדברי הראשונים שאין לחוש כלל וכלל שמא מבחוץ באו לתוך הבשר ולא שייך כלל ריעותא.

צד האיסור

מצינו בין הפוסקים האחרונים מאריכין בבירור דעת הרמב"ם וספר התרומה אף שלהלכה לא נקטינן כותייהו והדבר טעמא בעי, ועכ"ח דכדי להבין דברי הראשונים המתירים צריכים מתחלה לבאר דברי האוסרים ולברר במה פליגי הני ראשונים כמו שמצינו הרבה במשניות וגמרא שמאריכים בבירור דברי ב"ש ורבי אליעזר ודברי היחיד נ גד הרבים דבזה נדע בבירור דברי הצד שנקטינן להלכה.

טעם שדרני מותר

והנה סברת ההיתר בתולעים בתוך הבשר יש לפרשו בשני דרכים. דאפ"ל כנ"ל בדעת המתירים דידוע להם לחז"ל בברירות בלי ספק שאי אפשר לימצא תולעים בתוך הבשר רק ברי שמיניהו קגבלי, ותולעת הנמצא בתוך הבשר 'סימן' הוא בוודאי שמיניהו קגבלי, 'סיבה' הוא להתיר בכל אופן אפילו יש ריעותא לפנינו, דהלא מה שנמצא בתוך הבשר בעצמו, חזקה שלא באה מן החוץ וברי הוא שמותר.

חזקה הבאה מכח סברא או אומדנא

ובענין חזקה יש לנו לדון להיתר מכח כמה צדדים (א) חזקה הבאה מכח אומדנא שעדיף מרוב. (ב) ע"פ דברי הפני יהושע (בקונטרס אחרון מסכת כתובות דף יב) דחזקה הבאה בפני עצמה ואינה עשויה להשתנות חזקה עדיף. (ג) ידוע דברי הכנסת הגדולה בכללי הפוסקים אות ג' דהא דרוב וחזקה רובא עדיף, דוקא חזקה שאין באה מכח סברא אבל חזקה הבאה מכח סברא עדיפה מרובא, ומביאים הפוסקים דברי המהר"ט בתשובה ח"א סי' פ"ב ח"ב סימן כ"ז דחזקה הבאה מכח סברא עדיף מרובא וגם עד אחד אין נאמן להכחיש. (עיין תרה"ד סימן נז, נהרי אפרסמון יור"ד קע"ד עוד, לחלק בין חזקה הבאה מכח סברא לבאה מכח רוב).

[לאידך גיסא עיין בגינת וורדים כללי רובא וחזקה דרובא עדיף מחזקה לחומרא דוקא ולא לקולא ולכאורה הוא הדין בהיפך כשיש רוב וחזקה לעולם נקטינן החמור יותר וצ"ע. ואין המקום כאן להאריך בפלפולים].

אבל דא עקא דקשה מאוד ללמוד כך. (א) דהרי בגמרא אינו מבואר דרני מהו וקשה מאוד לחדש בדברי הראשונים שבנו יסוד **אבל** היתרם אף במקום שיש ריעותא ולחדש חזקה שלא מבואר בדברי חז"ל. (ב) והוא העיקר, דא"כ פליגי הני ראשונים במציאות וכידוע בכללי הפוסקים דזה לא אמרינן, רק בדוחק גדול.

כאן נמצא כאן הי'

ועכ"ח הדרך הנכון הוא, דכו"ע מודי דשייך לתולעים בתוך הבשר לבוא מבחוץ, אלא סברת המתירים הוא היות ואינו מצוי כל כך אמרינן כאן נמצא כאן הי' ואין מחזקינן איסורא בכדי, כמבואר בש"ך יור"ד סימן פ"ג (י"א), דמהיכי תיתי לומר שיש כאן איסור, והיינו שהי' ידוע להם לחז"ל שאינו מצוי כל כך שיבואו תולעים לתוך הבשר מבחוץ ועל כן אין לנו להחזיק ריעותא בכדי, משא"כ הרמב"ם ושאר פוסקים פליגי להחמיר דאין לסמוך על זה להתיר מכח ספק היות ששייך שיבואו מבחוץ. אמנם כשיש ריעותא לפנינו לכו"ע לא אמרינן כאן נמצא כאן הי' דהרי ריעותא לפנינו ובמקום ריעותא גם אם נמצא בתוך הבשר אסור.

משא"כ בנמצא בהאברים הפנימיים של הדג, דשכיח מאוד לבוא מבחוץ והוי ספק השקול, אז לא אמרינן כאן נמצא כאן הי' ואסור מספיקא דאורייתא.

וכן מסתבר, דהרי בגמרא מצינו שרב אשי מתיר קוקיאני דאל"ה בבית הרעי לישתכחו, ורב ששת אוסר דאפשר שבאו מבחוץ ע"י חוטמה ואוזנה, והנה לרב אשי, רק כשנכנס דרך פיו מותר מטעם דהיות שלא נמצא בתוך הרעי עי"ז יש לנו ראי' מפורשת שלא בא

מבחוץ והגמרא לא פליג עליה בסברא זו, אלא מחדשת דהתולעים נכנסים להדג מהחוטם או האוזן ומשם לתוך שאר האברים הפנימיים, כמבואר בפוסקים דכבד וריאה לאו דווקא אלא כל אברים הפנימיים אסורים ואפשר שגם רב אשי מודי לזה, ומסתבר דכשם שנכנסים התולעים מאבר לאבר כן נכנסים גם לתוך הבשר מבפנים.

שו"ת לחם שלמה

והנה כדברינו מצינו מפורש בדברי הגה"צ משאמלוי זצוק"ל בשו"ת לחם שלמה (יור"ד סימן ע"א), אף שהשאלה שם אינו דומה לדין ואין אנו מדמין השאלה בלחם שלמה לאניסקים, אלא יכולין להביא ראי' מתוך דבריו שמסביר דברי הראשונים המתירים ולראות האיק למד הוא הסברא בדברי הראשונים. עיי"ש באות ב' בא"ד: "דכיון שמצינו שהשרצים שטין במים למה לא ניחוש שהשרצים נבראו במים"... ובא"ד, מביא דברי הר"ן ומסיים: "מבואר מדבריו דאינו מותר רק משום דלא הוי אפשר שבאו מבחוץ, הא אם יש במציאות שיבואו מבחוץ תו לא אמרינן מיניה קא רבו".

ועיי"ש עוד באות ז-ח שכתב מפורש דלא מצינו כזה [לומר דמיני' קא גביל] רק היכא דאין כאן ריעותא ולא נעשה בזה שום דבר שיהא ריעותא, אבל כיון שאנו רואין שרץ גמור, בזה אין לומר שלא להחזיק ריעותא לאמר שמיניה גביל דהלא לפנינו ריעותא, ואף שהנדון אינו דומה אבל עיי"ש דבהמשך דבריו נראה דכן הוא הדין בנידן דידן.

וכן מבואר בשו"ת שבט הלוי (ח"ד יור"ד סימן פ"ג) וז"ל: "הראשונים פליגי בזה אם סתם תולע הנמצא בבשר דג או בין עור לבשר נדון להקל כדרני או לא, אבל לכולי עלמא משכחת גם ההיפך".

וכן בשו"ת להורות נתן (ח"ט סימנים כ"ג – כ"ה) ובא"ד וז"ל: "ועל כרחק משום דלא שכיח שיבואו תולעים לתוך בשרם מעלמא, מכל מקום היכי שמוצאים תולעים מאותן המין במיעיהם אסרינן, ומשום דאמרינן דמעלמא אתיין, א"כ יש לאסור גם את התולעים שמאותו המין הנמצא בתוך בשרו". ועיי"ש שמאריך מאוד בזה.

ועוד, דהרי לפי פירוש הב"ח, ספר התרומה ובית אפרים בדברי ספר התרומה, מבואר דס"ל דלא פליגי הני ראשונים, אלא דבספר התרומה מיירי מחתיכות דגים דיש ריעותא לפנינו על כן אוסר, משא"כ בדג שלם שלדעתם גם ספר התרומה מודי. וכנ"ל מבואר בבית אפרים, דאם הדג שלם לפנינו מכל הצדדים ואין שום ריעותא גם ספר התרומה מודי דמותרים ורק בדאיכא ריעותא אוסר. עכ"פ אף דלהלכה לא נקטינן כספר התרומה, אבל עכ"פ מבואר בפירוש דיש חילוק בין איכא ריעותא לפנינו או לא ופליגי אם בחתיכות יש לחוש דהוי ריעותא או לא, אבל בריעותא לפנינו אסור לכו"ע.

דעת הגהת שערי דורא

בהגהות שערי דורא סימן מ"ז מביא, דהתולעים בתוך הבשר שמינייהו קגבלי, אף שנכנסים ויוצאים מן הבשר לחוץ אפ"ה מותרים אם לא פירשו לגמרי, מטעם דהיינו רביתיהו והרמ"א מביאו הלכה למעשה (סימן פ"ד סעיף טז). אולם היות והם מבחוץ וגם יש שם גירסא שגם נכנסים מן הבשר לתוך המעיים [היינו כשהם חתיכות דאל"ה לא שייך השאלה עיי"ש] ויש חשש שיטעו בין התולעים שמבחוץ האסורים לתולעים שמבפנים המותרים, על כן כותב דאותן תולעים הלבנים הנקראים שובר"ן מותרים גם כשנמצאים מבחוץ היות ועי"י המראה ניכר וידוע שהם התולעים שמבפנים, דאל"ה אסור לאוכלו מספק כשהם מבחוץ, אבל כשהם בפנים אין צריכים לא מראה ולא ניכר וידוע. כן משמע בפשטות פירוש דבריו.

מאידך גיסא מצינו בדברי המפרשים שמביאים דבריו דרך אחרת, דס"ל להגהות שערי דורא דלעולם בין כשהם מבפנים בין כשהם מבחוץ, דווקא אם ידוע על ידי המראה שהם לבנים, או מתוך שנמצאים בתוכו ממש באופן שניכר וידוע בברירות שמיניה קגבלי - והיינו שאין לנו ריעותא - מותרים. אבל במקום ריעותא, מי יימר שהתיר.

עוד צדדי איסור

הלכה רווחת דתמיד תולין במצוי אף להקל וכל שכן להחמיר, כמבואר בפוסקים בכמה מקומות, (עיין יור"ד סימן נ"ז סעיף י"ג עיי"ש בטור"ז סק"כ, ש"ך סימן א סק"ז, מג"א סימן תס"ז סקט"ז וסקי"ח), ואף נגד החזקה. וביד אפרים (אור"ח סימן תס"ז על הטור"ז סקי"ח) כ' תולין במצוי אף ממקום למקום. ואם כן אף דיש חזקה דכאן נמצא כאן היה, אבל היות והמים מצוי יותר להוליד תולעים ושרצים מבשר הדגים, בזה האופן הרי נתברר דלא אמרינן החזקה. ועיין שו"ת דברי חיים (יור"ד ח"א סימן ל"ו).

ועוד, דהרי יש גם רוב דרוב תולעים הללו נמצאים בתוך המים ובני מעיים האסורים וכשיש רוב ומצוי מבואר בגמרא (בבא בתרא כ"ד.) דלכו"ע אזלינן בתרה אף נגד קרוב.

ובפרט לפי דברי הבינת אדם בשער רוב וחזקה (סימן כ"ט) דכתב דכל הדין של כאן נמצא כאן הי' נבנה על דין רוב וקרוב, וכיון דקיי"ל דרוב וקרוב הלך אחר הרוב ממילא דרוב עדיף מכאן נמצא וכאן הי' עיי"ש.

ועל כרחק דמה שנקטו הני ראשונים הלשון דברי הדבר שמיניהו קא גבלי, היינו דבשלמא אם נמצא בבני מעיים ואברים פנימיים אז יש לפנינו ספק השקול אם מבחוץ או מינייהו קא גבלי ואסור מספיקא דאורייתא, משא"כ בנמצא בתוך הבשר אמרינן כאן נמצא כאן הי' ומותר וודאי, אבל אם יש ריעותא לפנינו ושייך לומר שמבחוץ באו אז לכו"ע אסור

חכמי המדע אינו נגד דברי חז"ל

והנה באמת בלי כל הבירור הנ"ל התולעים הללו אסורים. דהרי החוקרים בימים ובדגים אומרים לנו דהתולעים נכנסים לתוך הדג רק אחרי מיתת הדג ומעולם לא נמצאו בתוכו כשהדג קיימת, ומביאים ראיה לדבריהם שהרי יש מיני דגים כגון מין דג הרינג שמצוי בהם אניסקיס ולא בתוך בשרם, והטעם משום שמדינת דמלכותא חייבים להקפיד הדגים הללו תיכף אחרי הדיג ואין להם זמן ליכנס לתוך הבשר, משא"כ בוויילד סאלאמאן (סלמון מהים) וכדומה.

והנה ידיעה זו אינו סתירה כלל לדברי חז"ל לכז"ע, ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סימן צ"ד) כתב וז"ל: והנה בנדון דידן הדבר אי השרצים מן המים התלעו אי הפירות העולם והוי סד"א ולחומרא ולא שייך כאן אוקי הדבר על חזקתו דאיתרע לפנינו, ועוד שהוא ספק התלוי בחסרון חכמה כי אולי המחקרי' בדרכי הטבע הם ידעו שרש הדבר, עכ"ל. וידוע מה שכתב בשו"ת אמרי יושר (ח"ב סי"א). ועיין עוד בחזו"א חיו"ד סי' י"ד אות ח ש"כ, "שמעתי בשם ספרי חכמי הטבע שהם נולדים מבחוץ וכו' ואיסורם מוחלט שהם שרץ המים". ובשלמא כשדברי המחקרים מנגד לדברי חז"ל, וודאי דאינם נאמנים אבל בזה כלל וכלל אינם סותרים לדברי חז"ל ועל כן וודאי דכו"ע מודי דיש לחשוש לדבריהם ובפרט בספיקא דאורייתא, ובפרט שהוא מילתא דעבידא לגלויי שיכולין לילך למקום ששם צדין הדגים ולברר הדבר.

לסיכום (הדברים: א) תולעי אניסקיס נמצאים גם בבני מעיים ובימים ונתברר בדברי הלחם שלמה ועוד סברות שכתבנו דבזה לא אמרינן כאן נמצא כאן ה'. (ב) יש כאן ריעותא והם החורים בתוך הבשר לבני מעיים ולחוף. (ד) מה שאומרים לנו חכמי המדע דנכנסים בתוך הבשר לאחר מיתה ולא מחיים, ואינו חכמה שהמציאו הם, רק מציאות הדברים הבאה להם מחקירות ודרישות הדברים וכל אחד ואחד יכול לברר הדבר ולכו"ע אסור.

ואף שיש לבעל דין לחלוק בפירוש דברי הראשונים, עדיין אינו צד להתיר, דהרי כשיש ספק בדברי הראשונים בספיקא דאורייתא מי הוא שיקבל עליו להתיר בוודאות כשאין שום ראיה מפורשת להתיר. ולעומת זה דעת הרמב"ם, ספר התרומה, שערי דורא והגהות ים של שלמה על השערי דורא האוסרים וודאית וכ"ש בחתיכות, ומצינו כמה וכמה פעמים בדברי האחרונים להחמיר בכמה דברים ובפרט במקום הספק כשיש הרבה ראשונים מחמירים בעצם הדין, ואף גם דמה שבנדון דידן מה שאומרים חכמי המדע לא ברור לנו שהוא נגד דברי חז"ל וכנ"ל, אם כן עכ"פ מידי ספיקא דאורייתא לא נפקא ועל כן נראה לומר דהתולעים אסורים עכ"פ מספק.

אמאי לא מחלק המחבר בין מיני תולעים

ואף שא"כ ה' למפרשי שו"ע לפרש דין זה, שתי תשובות בדבר: א) אה"נ אף את"ל שאין לנו תירוץ על קושיא זו מידי ספיקא לא נפקא ואין לנו הכח להתיר רק מטעם זה דהרי מי הוא שיעשה כלל גדול בשו"ע דכשבאה לידינו שאלה ובפרט בספיקא דאורייתא ולא מבואר בדברי המחבר ורמ"א שאלה כזו, לומר דבוודאי נכלל הוא בהיתר. אף שבפשטות כן משמע אבל לא מוכרח כלל ומידי ספיקא לא נפקא, ובפרט נגד כל כמה ראשונים האוסרים וודאי, ב) היות והדין הזה בנוי על טעם הדבר, היינו באם באו מבחוץ או לא, אין להמחבר לפרש עוד, דהדבר פשוט הוא דכשם שבבני מעיים אסור כשיש לחוש שמבחוץ באו כן הוא הדין בתוך הבשר סתמא לא חיישינן וכיש ריעותא לפנינו וודאי דאסור, והמחבר לא הוי לי' לפרש דבר פשוט וידוע בשו"ע יור"ד בהרבה מקומות דבמקום ריעותא לא סמכינן על הרוב וחזקה ולא ה' להם לפרש.

דעת בעל שבט הלוי לאיסור

הנה, בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן פ"ג וח"ז סימן קכ"ז), נכתב תשובה זו לכאורה בשנת תשל"ח שאז ה' השאלה בענין דג סעיב"ל שנמצאו תולעים בתוך בשר הדג וחכמי הטבע היו אומרים שמבחוץ הם באים, ושם בהתשובה כתב הגאון האדיר שליט"א "דחז"ל שהם בקיאים בסתרי טבע אלוקים ידעו ששם זה [דרנא] הולם רק תולעים שבוודאי נבראו מתוך הבשר ואין ספק על מוצאם דוודאי מיניה קא גבלי" וקבעו היתר זה רק על סוג זה הידוע להם, אבל סתם תולע הנמצא בתוך בשר הדג ואין לנו הקביעות לדעת אם זה סוג דרנא שנזכר בחז"ל, עדיין אין בידינו להתיר. וכתב שם דדין זה תלוי בפלוגתת הראשונים, אבל לכו"ע משכחת מציאות זה אם יתברר שישנם גם בבשר הדגים תולעים אסורים דלאו מיניה קא גבלי. ועל כן מסקנתו לאיסור כל מין תולעת שנמצאים בבשר הדגים. ובח"ז עוד הפעם מביא דעתו לאיסור עכ"פ מספיקא, וכ"ש שאוסר בדג אניסקיס.

דעת בעל שו"ת להורות נתן לאיסור

והנה בקיץ שנת תשנ"ב כתב הגאון רבי נתן געשטעטנער שליט"א תשובה באריכות לדון על התולעים הנמצאים במיני דגים הבאים ממדינת דענמארק (דנמרק) הנקראים "מאיע מאידען", שנמצאו תולעים בתוך בשרם ממש וכן מוצאים תולעים הללו על הבשר בחלל הבטן מבפנים, וחכמי הטבע אומרים שיש רגלים לדבר שהתולעים באים מבחוץ כי עשו בזה כמה נסיונות ואחד מהם ששמו את הדגים הללו במים יחד עם דגים קטנים הנקראים שרימ"פ (שרימפס) ואז מצאו התולעים וכאשר לא שמו שם שרימפ"ן לא מצאו תולעים, והרב הגאון יצא לאסור היות ויש כאן ספיקא דאורייתא שמא מבחוץ הם באים בנוסף למה שאומרים חכמי הטבע, ומתיר אם לא נמצא התולעים רק בתוך הבשר ולא מבחוץ.

אף להמתירים וויניפעק ווייט

והמעין בתשובת דברי המתירים בשנת תשנ"ז דג וויניפיק ווייט, יראה מפורש בדבריהם דהתירו אך ורק מטעם שלא בנמצא כלל מתולעים הללו רק בבשר הדג ולא בבני מעיים ואין שום ריעותא לפנינו ואל"ה גם הם לא סמכו להתיר בשום אופן.

דברי בעל מחבר תולעת שני

בשנת תשס"ה יצא הרה"ג ר' שניאור זלמן ריוח שליט"א בתשובה לברר באריכות דמין תולעת הנקרא "אניסקיס" הנמצאים בבשר דג סאלאמאן (סלומון) הבאים מהמים הפתוחים ובעוד מינים, ותולעים הללו גם כן נמצאים על הבשר מבחוץ וכן בשאר אברים הפנימיים של הדג ובתוך הים הגדול וגם חכמי הטבע אומרים שתולעים הללו מבחוץ הם באים לתוכו, ועל כן יצא לאסור תולעים הללו מדאורייתא ועכ"פ ספק דאורייתא. והרב, יש לצידו הרבה מגדולי ופוסקי זמנינו בארה"ק האוסרים, יש מהם וודאי ויש עכ"פ מספק וספיקא דאורייתא לחומרא.

והנה אם הפוסקים הזקנים מדור הקודם לא התירו מי בדור הזה יש לו כח המתיר ובפרט בדיני תולעים שכמה לאווין עוברין על זה ומטמטם את הלב.

הלכה למעשה

הרי שלפנינו כמה צדדים לאיסור (א) דברי הראשונים ע"פ הלחם שלמה דבמקום שיש ריעותא לפנינו אין התולעים מותרים דלא אמרינן כאן נמצא כאן היה. (ב) דעת גדולי ההוראה לאיסור ומי הוא שיבוא אחרי הגדולים להקל באיסורי דאורייתא. (ג) לצרף מה שאומרים חכמי המדע שאינו נגד דברי חז"ל ואפשר לברורי.

ועל כן הדגים שמוחזקים שיש בתוך בשרם תולעים אניסקיס ומהם וויילד סאלאמאן (סלמון מהים), פאלאק (פולוק) ומיני פלאנדער (פלאונדר), אסורים לאכלם, רק ע"י בדיקת מומחה ועל בלאו לייט (אור כחול – אולטרה סגול UV) ככל דבר המוחזק בתולעים, ואין להקל באיסורא דאורייתא דאורייתא.

וזאת למודעי דכל הקענס סאלאמאן בין בלא"ו בעק ובין פינק סאלאמאן (דגי סלמון בקופסאות שימורים בכל סוגי וצבעי הדגים המגיעים מן הים) הם וויילד סאלאמאן (סלמון מהים) ואסורים באכילה.

הסאלאמאן בעיבי (דגי סלמון צעירים) וכדומה שקונים לכבוד שבת אינם וויילד (מהים) רק נקרא פארעמד סאלאמאן (סלמון המגיעים מכלובי דגים) ואין בהם שום חשש.

הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א
חבר המערכת וראש כולל זרעים
שע"י המכון למצוות התלויות בארץ – אלעד

ביאור שיטת הרמב"ם בסוגיא דמחליף שמן

א. נאמר בירושלמי שביעית (דף יט.), "אמר להן רבי מאיר מחמיר אני בדמין מן העיקר, שהשמן של שביעית מדליקין בו, - מכרו ולקח בהן שמן, אין מדליקין בו. והוא תוספתא (פ"ה ה"ג) הביאה הר"ש (פ"ז מ"ב), ושם גרסינן, "מכר ולקח בו שמן "אחר" אין מדליקין בו" וכן הוא ברמב"ם (פ"ה ה"ח), "מכרו ולקח בו שמן אחר וכו'". - והיינו שמכר שמן של שביעית וקנה בדמים שמן אחר, שאסור בהדלקה, והוא משום שהחמירו בדמים מהעיקר כמו שמוכיח רבי מאיר. והסביר הר"ש (הביאו המהר"י קורקוס) מהו הטעם שמחמירין בדמים מן העיקר, משום ששמן ופרי עצמו, מינכר, ולא אתי לעשות בו סחורה. אבל הדמין, לא מינכר, ואתי לעשות בהם סחורה. והוא גזירה מדרבנן וכמו שביאר בדרך אמונה (ס"ק נ).

ב. והנה לשון הרמב"ם שם, "מכרו ולקח בו שמן אחר או שהחליף שמן בשמן שניהם אסורים בהדלקה שאין מדליקין בדמי שביעית". וקצת משמע מלשונו דאף השמן הראשון נאסר בהדלקה. והחזו"א (שביעית סי' יג אות כד) הבין כן גם בדברי הר"ש.

והסברא אינה ברורה, דלכאורה למה יאסר השמן הראשון. ועוד, דאם כן איך הוכיח רבי מאיר מזה דהדמים חמורים מהעיקר [שוב ראיתי לפאת השולחן (סי' כד אות לו) שנתקשה בזה]. וגם בר"ש שביאר טעם דאין מדליקין בו משום דשמן ופרי עצמו מינכר ולא אתי לעשות בו סחורה אבל דמים לא מינכר ואתי לעשות בהם סחורה, ע"ש. משמע דהשמן הראשון לא נאסר ורק הדמים נאסרו [ואח"כ ראיתי שכבר נתעורר בזה הברכת מרדכי (אות טו) וכתב שדברי החזו"א צריכים ביאור, והביא שם שהבינת אדם נתקשה בלשון הרמב"ם והשאיר בצ"ע].

והיה נראה לומר, דמה שכתב הרמב"ם דשניהם אסורים בהדלקה קאי רק לגבי החליף שמן בשמן דסליק מיניה והוא מבואר בירושלמי שם, "אמר רבי אמי בשם רבי יוחנן החליף שמן בשמן שניהם אסורים". אבל בהא דמכרו ולקח בו שמן אחר, פשיטא דרק השמן השני נאסר [שוב ראיתי בברכת מרדכי (אות טו) דכן ביאר התורת הארץ (פ"ח אות נ)].

והטעם דשניהם נאסרו בהחליף שמן בשמן, כתב הר"ש, הביאו המהר"י קורקוס, - דשמא מיחלפי אהדדי.

ג. **ונראה** מדברי הר"ש דהבין דהחליף שמן בשמן היינו שמן של שביעית בשמן של חולין [ודומיא דרישא דמכרו ולקח בו שמן דמיירי דלקח בו שמן של חולין] וכן ביאר הדרך אמונה (ס"ק נא). וסיים הר"ש, דהיינו דקאמר בתר הכי, "כיצד הוא מחליף שניהם של חולין" [ועי' מהר"י קורקוס דהר"ש היה לו גירסא אחרת בירושלמי], כלומר שיסברו הרואים ששניהם של חולין שהוחלף בשביעית, ע"ש. משמע כוונתו דיחשוב על השמן של שביעית שהוא רק דמי שביעית ויבא לחלל אותו על דבר אחר של חולין ויחשוב שחזר להיתרו הראשון שהיה של חולין והותר אף בסחורה.

ד. **ואני** בעניי לא הבנתי עיקר טעם זה, דמה הועילו חכמים במה שאסרו גם השמן הראשון בהדלקה, ואדרבה השתא דשניהם מותרים באכילה ואסורים בהדלקה טפי יבא להחליף ביניהם. ושמעתי מהרב חדד ה"ו שרצה לבאר, דיבא לחשוב על השמן של שביעית דפקעה קדושתיה לגמרי דהגע עצמך איך יתכן שהשמן של שביעית עצמו מותר בהדלקה והשמן השני שהיה של חולין חמור ממנו ונאסר בהדלקה, ועל כרחך שהשמן של שביעית הותר לגמרי ופקע מקדושתו – כך עלולים לסבור. וכדי למנוע זה אסרו חכמים שניהם בהדלקה. אלא שלכאורה אין זה במשמע בדברי הר"ש, שכתב להדיא שיסברו דשניהם של חולין שהוחלף בשביעית, ע"ש.

וכבר עלה במחשבה לפני לבאר בפשיטות (לולי דברי הר"ש) דהחשש הוא שיבואו לאחלופי אהדדי, ויבא בטעות להדליק בשמן של דמי שביעית שאסרו חכמים בהדלקה, ולפיכך אסרו שניהם בהדלקה. והשתא יובן הא דגרסינן בתר הכי בירושלמי (לפי גירסתנו), "כיצד הוא עושה וכו' מחליף שניהם של חולין" - פי', שיחליף שני השמנים באחרים של חולין ואז השמן של חולין חזר להיתרו לגמרי ומותר בהדלקה וממילא חזר השמן של שביעית נמי לדינו דמותר בהדלקה, דשוב אין לחשוש שמא יחשוב על שמן של דמי שביעית שהוא של שביעית עצמו. ומה שהוצרך להחליף שתי השמנים, היינו כדי שלא יבא להחליף רק השמן של שביעית וישאר השמן של דמי שביעית אסור בהדלקה כמו שהיה, ודו"ק.

ה. **אח"כ** ראיתי מה שרצה הדברי ישראל לבאר על החכמת אדם (פרק יז אות מב), במה שכתב הרמב"ם דשניהם אסורים, דהיינו השמן שקנה והשמן שהחליף. והטעם כמו שמסיים הרמב"ם שם דשניהם אסורים בהדלקה "שאין מדליקין בדמי שביעית". אבל לעולם השמן הראשון בשני המקרים מותר בהדלקה וכמו שכתב הרמב"ם בריש ההלכה, שמדליק את הנר בשמן שביעית עצמו, ע"ש. אבל קשה לי על ביאורו שהרי מקור דברי הרמב"ם הוא מדברי הירושלמי שכתב להדיא דהחליף שמן בשמן שניהם אסורים ומה לנו לפרש הרמב"ם בענין אחר, ודו"ק.

ו. **והנה** הברכת מרדכי (אות טז) הביא פירוש אחר בדברי הירושלמי (על פי הפני משה ושכן נראה מדברי הבינת אדם, וכן הבין המראה פנים) דהחליף שמן בשמן היינו בשניהם של שביעית, - ושניהם אסורים בהדלקה, משום שכל אחד נעשה דמי שביעית

של חבירו. וזהו דאמרינן בתר הכי, "כי צד הוא עושה, רבי חזקיה בשם רבי ירמיה מחליף שניהם של חולין", ע"ש. [והר"ש היה לו כאן גירסא אחרת כמבואר במהר"י קורקוס] והיינו דעל ידי זה יעברו דמי השביעית על החולין האחרון ויחזור השמן של שביעית להיתרו הראשון. ושוב הראו לי לספר משנת יוסף (פ"ז מ"ב), בשיטות המפרשים, שהביא דברי הרידב"ז שהבין דגם הר"ש מפרש כך דברי הירושלמי, דמיירי דהחליף שמן של שביעית בשמן של שביעית, ע"ש. וצריך ביאור איך למד כן בדברי הר"ש.

ז. **והנה הגר"א** בשנות אליהו החזיק בגירסת הירושלמי, "מכרו ולקח בו שמן אין מדליקין בו", ולא גרס ולקח בו שמן "אחר". וביאר הגר"א, שמדובר שמכר דברים אחרים שאינם ראויים להדלקה (כגון יין) ולקח בהם שמן, - ואין מדליקין בו משום שנותנין לשמן חומרי היין, שאינו ראוי להדלקה [ונראה פשוט לפי זה דה"ה דשמן זה יהיה אסור בסיכה כיון שהיין של שביעית דאתי מחמתיה אינו ראוי לסיכה. ועי' בברכת מרדכי אות יג שדן בזה]. אבל אם מכר שמן וקנה בדמים שמן אחר, פשיטא שמותר, דמה גרע מהשמן הראשון, ע"ש. וגם בהמשך הגיה הגר"א בדברי הירושלמי, "החליף שמן" ביין ויין בשמן שניהם אסורים, והטעם משום דנותנים עליהם חומרי שניהם. ומיאן במה שכתוב אצלנו בירושלמי החליף "שמן בשמן" שניהם אסורים בהדלקה. והוא לשיטתו דשמן בשמן לא נאסר בהדלקה כלל.

ועי' בברכת מרדכי (אות יח) שהרידב"ז הקשה לשיטת הגר"א, דאיך הוכיח רבי מאיר מזה, - דהחמירו בדמים יותר מבעיקר - והלא האיסור להדליק אינו משום שהחמירו חכמים אלא שכך היה קדושת הפרי המקורי. וע"ש שהתורת הארץ תירץ, דמדן תורה אף בהחליף שמן ביין היה צריך להיות שהשמן השני יקבל דין קדושת שביעית של שמן, והיה צריך להיות מותר בהדלקה, אלא שחכמים החמירו עליו, לתת לו דין של הפרי שחיללו עליו, ע"ש. [ושם בברכת מרדכי ציין למה שכתב החזו"א (יג, כד) שהחליף יין בשמן אסור מן הדין וכתב דיש לדון בכונתו].

ח. **היוצא מדברינו:**

- החליף שמן של שביעית בשמן של שביעית, לכו"ע אסור, משום שכל אחד נעשה דמי שביעית לחבירו (חוץ משיטת הגר"א).
- החליף שמן של חולין בשמן של שביעית, לשיטת הגר"א מותר, וכן ס"ל להרדב"ז ובינת אדם ומראה הפנים לפני משה על הירושלמי.
- מכר שמן וקנה בדמים שמן אחר, - השמן השני נאסר בהדלקה אבל השמן הראשון מותר (ודלא כהחזו"א).
- החליף יין בשמן או שמן ביין, גם הגר"א מודה דאסור.

הרב שמואל דוד שליט"א

רב העיר עפולה

כתיבת שמות הדיינים בפרוזבול

לכבוד

הרה"ג שניאור זלמן רווח שליט"א

רב מועצה אזורית גזר, וראש המכון למצוות התלויות בארץ

אחרי דרישת שלומו הטוב, אחלה את פניו להעיף עין בשאלתי, לאחר שנאמר לי כי דעתו היא שיש לכתוב את שמות שלושת דייני בית הדין בפרוזבול.

ידוע כי בשולחן ערוך (חושן משפט סימן סז סעיף יט) נפסק: "גופו של פרוזבול: מוסרני לכם פלוני ופלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני וכו'". והיינו שמפרטים שמות הדיינים. והוא בעקבות הירושלמי והראשונים. אך פסקו של מרן אינו פוטרנו מלהבין מדוע יש לפרט את שמות הדיינים, וכי מה רע בכך שנכתוב אני מוסר את החוב לבית הדין שבצפת, לדוגמא (שם יש רק בית דין אחד)?

כדמות ראייה לכך יש מן הדוגמאות שמביאה הגמרא בסוגיא במסכת גיטין: בי דינא דסורא, בי דינא דנהרדעא, מבלי לפרט את שמות הדיינים. על כרחך כי כאשר יש בית דין קבוע, כולם יודעים שאלה הם דייני העיר והקהילה. וכן בהמשך: בי דינא ידידה-לגבי הלל, וכרבי אמי וכרבי אסי". ואף שאין כאן ראייה, זכר לדבר יש!

ונראה כי כאשר אין בית דין קבוע, כמו שהיה פעם, שהדיינים לא קיבלו כספם מן הקהילה ועבדו לפרנסתם, רב הקהילה היה לוקח כל פעם תלמידי חכמים אחרים לשבת עמו בדין, ולא היה בית דין קבוע. ואף שזה פשוט, מצאתי בשו"ת תורת חיים (חלק ב סימן לג) שכתב: "אנו נוהגים שמתקבצים שלושה דיינים מחשובי העיר, וכותבים פרוזבול". כאמור, גם דיינים מחשובי העיר, אינם יושבים בדין באופן קבוע, אלא יש לקבץ אותם לשבת יחדיו, וממילא יש לכתוב את שמותם, על מנת שידעו מי הם דייני הפרוזבול. אבל כאשר יש בית דין קבוע, אכן אין לכך טעם. ולדוגמא, אם היינו מחליטים להקים בית דין לענין פרוזבול בעפולה, כיון שאין לנו בית דין, גם אם היו חברים בה, ידידי, שני רבני השכונות, היינו צריכים לפרט את שמם, כי אין אנו בית דין קבוע. אבל במקום שיש בית דין קבוע, מניין לנו שאף שם יש לפרט, ובפרט אם הוא בית דין יחיד שם.

הנה עתה יצא גם ספרו החדש של הגר"ע יוסף שליט"א חזון עובדיה על דיני שמיטת כספים ופרוזבול, וראיתי בעמוד נג שהביא משו"ת שערי עזרה בשם רבי מרדכי גלאנטי לשון פרוזבול "כל חוב שיש לי, מוסר אותו לבית דין שבצפת". ואיני יודע אם אחד המעתיקים קיצר, או שכך הוא הלשון שם. ואם זה לשונו של הרב גלאנטי, הרי שיש בכך

ראיה לדברינו, שכאשר יש באותו מקום בית דין אחד ידוע, אין חובה לפרט את שמות הדיינים. כך גם בהמשך הביא הראשון לציון שליט"א את ספר שושנים לדוד שכתב כי: "יכול הוא לומר בפני עדים הריני מוסר שטרותי לבית דין פלוני שבעיר פלונית". ושוב אין לי את מקורם של דברים, אולם על פניו מוכח כדברינו לעיל שאם מדובר בבית דין קבוע בעיר, שדייניו קבועים, אין צורך לפרט את שמותיהם של הדיינים.

לנדון בו כב' דיבר, הרי שמעשה שהיה כך היה. בשמיטה שעברה כתבנו את שמות הדיינים: שני הרבנים הראשיים לחיפה, הרב שאר ישוב הכהן והרב שלמה שלוש שליט"א שהיו גם ראשי אבות בתי הדין בעיר, ועימם את הרב אטלס, אב בית הדין. השנה נשאר לכהן בדין רק הרב שלוש (הרב שאר ישוב יצא לגימלאות, והרב אטלס עלה לעולם שכולו טוב). כאשר ביררנו בבית הדין, נאמר לנו כי אין הם מקימים בית דין לענייני פרוזבול, וכאשר הם נשאלו אם כן מה לכתוב, נתן המזכיר שני שמות של דיינים. בתחילה כתבתי את שמותם, אך אחר כך חשבתי כי אין זה נכון, ואפרט שיחתי.

בשו"ת המב"ט (חלק ב סימן פא) דן במחלוקת המפורסמת איזהו בית הדין המתאים לפרוזבול, ולקראת סוף התשובה כתב: "הכי נמי כשלא קיבל הלווה עליו בית דין זה במקום שיש בית דין גדול, לא מהני ליה, ופשיטא דשביעית משמטתו לדעת הרמב"ם ז"ל דבעי בית דין גדול, ואפילו לדעת האחרים, כשיש בעיר בית דין גדול מהם... ובכל גלילות אלו נוהגים כהרמב"ם ז"ל, ולדידיה פשיטא דלא מהני כלל פרוזבול שלא נכתב בבית דין גדול... ובשנת השמיטה שעברה, שנת שך ליצירה ביטלנו כמה פרוזבולין שלא נעשו בבית דין החשוב שבעיר".

אתה הראת לדעת כי אם כותבים שמות דיינים, אך אין הם בית הדין הגדול שבעיר, יש חשש לכשרותו של הפרוזבול. ואם כן, אם היינו מקבלים את שמות **אבות בתי הדין** בחיפה, הייתי יכול לומר כי הם בית דין הגדול שבעיר, אך לא שמות של שני דיינים. ולכן חשבתי כי ראוי שאכתוב בית הדין שבראשות הרב הראשי לחיפה וראש אבות בתי הדין בעיר.

עיין עוד בתשובה אחרת שם (חלק ב סימן רכה) שכתב: "הרמב"ם ז"ל ואחרים כתבו שצריך בית דין כרבי אמי ורבי אסי בדורם. ואחרים מכשירים אפילו בבית דין שאינו חשוב, אלא שהם יודעים בטיב דיני פרוזבול, כשאין בעיר ההיא בית דין חשוב מהם. אבל אם יש בית דין חשוב, אינם רשאים אחרים לכתוב בפרוזבול, כי אם ברשותם. ולכן צריך לכתוב שם הדיינים בתוך הפרוזבול או שיחתמו, לדעת אם יש בעיר בית דין חשוב מהם. וכשאין באותה עיר אלא בית דין אחד, הוא ידוע כי אותו בית דין הוא שנעשה בפניהם הפרוזבול ההוא, והוא כשר... ואם נכתב במקום פלוני, אף על פי שלא הוזכרו הדיינים תוך הפרוזבול... בדיעבד כשר, כיון שאמרו במקום פלוני, וידוע כי בית הדין של אותו מקום הם בקיאים בדיני פרוזבול".

נמצינו למדים כי כאשר יש בית דין חשוב מאותם דיינים, הפרוזבול פסול. וזאת הסיבה שכותבים את שמות הדיינים על מנת שאפשר יהיה לברר, אם אכן הם הבקיאים, ואין יותר בקי מהם. וכאשר יש בעיר הרכב אחד של בית דין, אין צורך לכתוב את שמות

הדיינים. והעתיק את לשונו הרב וולדנברג זצ"ל (ש"ת צ"ץ אליעזר חלק ב סימן פה). ואם כן בנדון דידן כתיבת שמות דיינים שאינם אבות בתי דין, נראה שפוסלת את הפרוזבול. ולכן כתבנו רק בית הדין בראשותו של הרב שלוש.

נראה כי יש לדון בשאלת הנימוק לצורך בבית דין גדול וחשוב שבדור. אם משום שרק הם ראויים להוציא ממון, אזי כל דין שמכהן בבית דין קבוע רשאי להפקיע ממון. וכמו שכתב מהר"י קורקוס על הרמב"ם "שאינן כותבים פרוזבול אלא בית דין כחמים גדולים ביותר, כבית הדין הגדול של רבי אמי ורבי אסי, שראויים להפקיע ממון". וכן בשו"ת הריב"ש שכל בית דין קבוע בעירו יכול להפקיע ממון, וממילא אין צורך דווקא בתלמידי החכמים הגדולים ביותר, וחששנו לשווא. אולם לשון הרמב"ם שאין כותבים פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר, וכן לשון הרשב"א והרא"ש בדעת רבנו תם, וזו השיטה המרכזית בראשונים, שבעינינו בית דין גדול וחשוב שבעיר, וכל שכן על פי שיטת התוספות וראב"ה שצריך בית דין חשוב שבדור! ואם כן אין זה רק משום הצורך להפקיע ממון, אלא חלק מדיני פרוזבול, אולי על מנת לייקר את הפרוזבול, שלא יהיה קל בעיני אנשים, או מסיבה אחרת. כך או כך לשון המב"ט ברורה, שיש צורך בדיינים הגדולים ביותר. וכך כתב בשו"ת יביע אומר (חלק ג חושן משפט סימן ו) בשם ספר מזבח אדמה "שנוהגים לכתוב הפרוזבול בלשון עדים, ולכתוב בו בפירוש שמות הדיינים **היותר גדולים**". ולכן העדפנו לכתוב את שם הרב הראשי ואב"ד חיפה ובית דינו.

אמנם נכון כי מרן לא פסק כך, שהרי כתב שצריכים בית דין חשוב, דהיינו שלושה בקיאים בדין ובענין פרוזבול, והימחוס רבים עליהם באותה עיר. אם כן אין צורך דווקא את הדיינים היותר בקיאים. ולכן פסק הגר"ע יוסף שם (עמוד מט) כי: "פרוזבול שנעשה על ידי בית דין רגיל, ולא נעשה על ידי בית דין חשוב שבעיר, כיוון שרבו הפוסקים להכשיר, שיכולים לכותבו בכל בית דין, אין הלווה יכול לפסול הפרוזבול בטענת קים לי כמאן דאמר דבעינן בית דין חשוב שבעיר, שכיון ששביעית בזמן הזה מדרבנן, אמרינן ספיקא דרבנן לקולא". ויש להוסיף שכך היא גם דעת מרן, ולרוב הפוסקים אין אומרים קים לי נגד דעת מרן המחבר. ועוד כפי שכתבנו שכל בית דין יכול להפקיע ממון, וממילא כל בית דין כשר לפרוזבול על פי רוב הפוסקים.

למעשה כיון שחברי, רבני השכונות, שמעו לעצת הרב, ומאידיך אני חשתי לכתוב שמות סתם שני דיינים בבית הדין בחיפה, ולא הצלחתי לברר את שמות אבות בתי הדין, החלטתי ללכת על פי הפרוזבול שקיבלנו מהרבנות הראשית לישראל, שם כתבו את שמות שני הרבנים הראשיים והרב ציון בוארון שליט"א, בהסתמך על כך שזה בית הדין הגדול.

בברכה

שמואל דוד

רב העיר עפולה

